

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА**

**ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СФЕРІ
ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕННЯ РЕЖИМУ ДЕРЖАВНОГО
КОРДОНУ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студент 2 курсу 13-283Мз групи
Спеціальності 262 Правоохоронна діяльність
Освітньо-професійної програми
«Правоохоронна діяльність»

Мормуль Костянтин Юрійович
Керівник: к.ю.н., доцентка Гавловська А.О.
Рецензенти: к.ю.н., ст. викл. Шперун Х.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Правовий режим державного кордону: історична та загально-правова характеристика.....	8
1.1. Історичний процес формування державних кордонів України.....	8
1.2. Державний кордон: поняття, функції та види.....	22
1.3. Правовий режим перетинання державного кордону України.....	32
РОЗДІЛ 2. Особливості транскордонної профілактики незаконного перетинання державного кордону України.....	45
2.1. Особливості та склад адміністративних правопорушень, що посягають на встановлений законом порядок перетинання державного кордону.....	45
2.2. Відповідальність за порушення законодавства про перетинання державного кордону України.....	54
2.3. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва в сфері безпеки та охорони державного кордону України.....	60
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена перш за все тим, що на сьогодні питання державних кордонів, їх правовий статус та захист є одним з пріоритетних та найважливіших завдань сучасної державної політики України. Адже загострення політичної ситуації, погіршення соціально-економічного життя населення, поява ряду внутрішніх та зовнішніх загроз для національної безпеки держави (окупація сходу країни, анексія Кримського півострова, відсутність контролю за частиною державного кордону України, неоголошена війна з боку Російської Федерації тощо) позитивно впливають на тенденцію збільшення числа як адміністративних правопорушень, так і злочинних діянь на рубежах українського кордону.

На сьогодні каменем спотикання у виникаючих спорах залишаються конфлікти інтересів із земельних питань, водних ресурсів, історичних територій, стратегічних об'єктів тощо. Таким чином, всі вище перелічені чинники зумовлюють необхідність вироблення діючої та ефективної державної політики у сфері охорони державного кордону, міжнародного співробітництва з питань перетинання державних кордонів, удосконалення їх правового статусу та нормативно-правового регулювання.

Актуальність дослідження визначена ще й тим, що процес формування та функціонування державного кордону України не достатньо обґрунтований на науковому рівні. У зв'язку з цим особливої уваги набуває пошук шляхів удосконалення правового режиму державного кордону, порядку його перетинання та механізмів захисту органами державної влади в контексті євроінтеграційних процесів так, як для України важливим є розвиток двосторонніх відносин з європейськими державами у питаннях пов'язаних з правовим регулюванням державного кордону.

Проблеми правового статусу державного кордону та питання його значення висвітлено в роботах таких науковців, як: І.Г. Адамчука, С.М. Бабуріна, М.О. Баймуратова, Ю.Г. Барсегова, Л.І. Волової, Б.М. Клименка, В.О. Кондратюка, Д.Б. Левіна, О.Ю. Малиновського, А.Б. Мостиського, А.А. Порка, Е.А. Пушміна, Ю.І. Скуратова, П.В. Смоленського, І.П. Трайніна, Н.А. Ушакова, Т.О. Цимбалістого, Т.С. Цимбровського, Л.Л. Шалланди, А.С. Щербакова та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до пункту 3.4.2.5 «Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук» Національної академії наук України на 2019-2023 роки, пункту 9 розділу «Правове забезпечення інформаційної сфери України» Пріоритетний напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки Національної академії правових наук України, пункту 9.1 «Реалізація державної політики та пріоритетний напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України» Переліку пріоритетний напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 роки, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року №275, тематики науково-дослідної роботи кафедри галузевого права історико-юридичного факультету Херсонського державного університету «Теорія та практика реформування галузевого законодавства України» (номер державної реєстрації № 0118U006817). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ №902-Д від 05.11.2019).

Мета та завдання дипломної роботи. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження сутності інституту державного кордону, комплексний аналіз норм чинного законодавства з питань правового статусу державного кордону України, порядку його перетинання,

відповідальності за порушення діючих правових норм, що безпосередньо пов'язані з питанням захисту кордонів та належним їх функціонуванням, механізм транскордонного співробітництва в сфері профілактики порушення режиму державного кордону.

Згідно поставленої мети визначено такі **завдання**:

- дослідити історичний процес формування державних кордонів України;
- визначити поняття, функції та види державних кордонів;
- проаналізувати правовий режим перетинання державного кордону України;
- охарактеризувати особливості та склад адміністративних правопорушень, що посягають на встановлений законом порядок перетинання державного кордону;
- надати характеристику юридичної відповідальності, яка настає за незаконне перетинання державного кордону України;
- окреслити актуальні проблеми у сфері безпеки та охорони державного кордону України, механізму транскордонного співробітництва.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з незаконним перетинанням державного кордону України.

Предметом дослідження є транскордонне співробітництво в сфері профілактики порушення режиму державного кордону.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність методів і прийомів наукового пізнання: діалектичний метод, метод аналізу та синтезу, наукові методи тлумачення норм права, системного, історичного, формально-логічного, структурно-функціонального аналізу, формально-юридичного аналізу досліджуваних правових явищ. За допомогою використаних наукових методів вдалося систематизувати та проаналізувати весь зібраний матеріал, і як результат досягти поставленої мети дослідження.

Діалектичний метод було застосовано аби проаналізувати процеси розвитку та зародження відносин у сфері державного кордону, еволюцію становлення інституту державного кордону України. Історичний метод допоміг виокремити основні етапи формування державних кордонів України, процеси їх делімітації та демаркації. За допомогою системного та структурного методів наукового дослідження виділено із всієї взаємопов'язаної структури окремих елементів ті, які найбільш яскраво відображають поняття, функції та сутність державного кордону. Формально-юридичний метод допоміг дослідити і провести аналіз сукупності правових норм, що регламентують порядок функціонування державного кордону і процедуру його перетинання.

Використання вищевказаних методів дозволило: виявити основні етапи формування та становлення державних кордонів України; визначити поняття «державний кордон»; дослідити види кордонів та їх функції; проаналізувати правовий режим перетинання державного кордону України, особливості та склад правопорушень у даній сфері та дослідити види юридичної відповідальності за їх вчинення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дипломна робота є першим комплексним дослідженням проблем адміністративної характеристики незаконного перетинання державного кордону України. Внаслідок цього запропоновано розв'язання низки дискусійних теоретичних і практичних питань пов'язаних з підвищенням рівня безпеки та охорони на державних кордонів України.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значимість роботи полягає в тому, що одержані в результаті дослідження положення роботи мають дискусійний характер і можуть слугувати основою для подальшого наукового дослідження проблем правового регулювання перетинання державного кордону та вирішення актуальних питань пов'язаних з охороною і захистом державних кордонів.

Результати наукового дослідження можуть бути використані: для подальшого дослідження інституту державного кордону України в цілому та транскордонного співробітництва, у навчальному процесі при викладенні навчальних дисциплін «Адміністративне право України», «Міжнародне право» та «Кримінальне право України», в процесі написання кваліфікаційних та курсових робіт.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були представлені на I-му дискусійному форумі «Право в Україні та ЄС: співвідношення, відмінності та перспективи», організованому ГО УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКИЙ ЦЕНТР ПАРТНЕРСТВА (27 грудня 2020 р., м. Херсон).

Структура роботи визначається метою, задачами, об'єктом і предметом, а також логікою і послідовністю розкриття теми дослідження, викладення його результатів. Вона складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ: ІСТОРИЧНА ТА ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

1.1. Історичний процес формування державних кордонів України

Відповідно до положень науки «Теорія держави і права» однією із основних ознак держави є «територія», адже «державна організація влади панує на строго певній території, тобто обмеженої частини поверхні планети (суши, морячи, повітряного простору)» [72]. Це ж положення зазначено у відповідних міжнародно-правових актах та у нормах звичаєвого права, зокрема ст. 1 Конвенції про права та обов'язки держав від 26.12.1933 р. визначає, що:

«Держава, як суб'єкт міжнародного права повинна володіти такими властивостями: (а) постійне населення; (b) визначена територія; (c) уряд; (d) здатність вступати у відносини з іншими державами» [73].

Територія держави визначена її кордоном забезпечує суверенітет держави тим самим реалізуючи принцип територіального суверенітету. Даний принцип включає в себе «права, повноваження та зобов'язання стосовно визначеної географічної площі, охоплює концепцію незалежності та проявляється у свободі прийняття рішень щодо внутрішніх питань держави, так само як і щодо питань зовнішніх відносин» [74, с. 4]. Суміжним до принципу територіального суверенітету є правовий інститут територіальної цілісності, основи якого закладено в ч.4.ст.2 Статуту ООН «усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось» [75].

Отже, територія держави обмежується державними кордонами, які є визначальним атрибутом та матеріальною основою держави, передумовою реалізації принципу територіального суверенітету, територіальної цілісності та концепції рівності суверенних держав.

Державні кордони формувалися та змінювалися протягом тривалого історичного часу. В світі на сьогоднішній день існують незавершені міжнародні конфлікти та спори між державами з приводу державних кордонів (наприклад, конфлікт між Україною та Румунією з приводу о. Зміїний).

Як зауважує Р. Нuth всі територіальні спори між державами можна розподілити на наступні види: «спори, за яких держави не погоджуються щодо демаркації міжнародного кордону; одна з держав окупувала територію, на яку претендує інша держава, та держава окупант відмовляється поступитися контролем; одна з держав відмовилася визнавати незалежність та суверенітет іншої держави та намагається анексувати всю територію такої держави або її частину» [76].

Державна територія сучасної України становить приблизно 603 548 км², що за своєю площею є однією з найбільших держав Європи, територія якої повністю розміщена на території Європи.

Етапи становлення території України

Умовно всі історичні етапи становлення та розвитку території України та її державних кордонів можна поділити на:

I етап – часи Київської Русі

Територія Київської Русі стала для сучасної України «історичним ядром», «територіальною основою», які заклали основи для динамічного соціально-економічного та політичного розвитку українського етносу [31, с. 25].

II етап – Козацька доба розвитку України (XV ст. - XVIII ст.)

Запорізька Січ заклала основи самовизначення, становленню національної свідомості та духовному розвитку українського народу [31, с. 62], що сприяло в подальшому боротьбі за незалежність в ході національно-визвольної війни та формуванні власної держави. Така національно-визвольна боротьба українського народу вплинула на визнання України на міжнародному рівні іноземними державами.

III етап – Україна в складі інших держав

Територія українських земель тривалий час була у складі Польщі (Правобережна Україна – «Велике княжество Руське») та Росії (Лівобережна Україна – Малоросія).

IV етап – період Першої світової війни

На цьому етапі вплив на формування території України здійснили відповідні універсали Української Центральної Ради (український представницький орган політичних, культурних, професійних та громадських організацій). Зокрема, відповідно до I-й Універсал Української Центральної Ради (10.06.1917 р.) українські землі в складі 9 губерній увійшли до складу Росії на основі автономії [35]. III Універсал Української Центральної Ради (20.11.1917 р.) проголосив створення Української Народної Республіки як федеративного суб'єкта Росії [35]. IV Універсал Української Центральної Ради (25.01.1918 р.) визнав Українську Народну Республіку як «самостійну, ні від кого не залежну, вільну суверенну державу українського народу». Не менш вагомою подією для розвитку сучасної України став вересень 1918 року – коли на правах автономії до країни вперше спробував увійти Кримський півострів. Хоча входження Криму і було юридично оформлено, але через загострення політичної ситуації українська влада на півострові утвердитись не змогла [14].

Важливі державотворчі процеси проходили і на всіх західноукраїнських землях. У результаті розпаду Австро-Угорщини, на декілька незалежних держав, українці почали активно діяти у напрямку

створення власної держави на заході. Таким чином, згодом було утворено Західноукраїнську Народну Республіку зі столицею у Львові.

Розвиток нових подій та необхідність військово-політичної підтримки спонукав Уряд ЗУНР звернутися за допомогою до УНР. Спільними зусиллями 22 січня 1919 року між двома державами було підписано Акт злуки. В Універсалі Директорії проголошувалось: «Віднині воєдино зливаються відірвані одна від одної частини єдиної України, Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Українська Народна Республіка (Наддніпрянська Україна)».

Нажаль такий союз був приречений і невдовзі українські землі знову було поділено між різними державами: Польщею, Чехословаччиною, Румунією та СРСР. При цьому більша їх частина була у складі Радянського Союзу та мала назву Українська Радянська Соціалістична Республіка (443 тис. км²). Формально вона виступала як суверенне державне утворення, залишаючись фактично складовою трансформованої в СРСР Російської імперії [14].

У березні 1921 року, після завершення польсько-радянського збройного конфлікту, був підписаний Ризький мирний договір, який тимчасово стабілізував західні кордони УРСР. Для цього була створена спеціальна адміністративно-територіальна комісія, яка одержала завдання переглянути кордони УРСР з РРФСР і БРСР. Українська сторона заявила про своє право на етнічно українські повіти Слобожанщини. Проект передбачав і обмін невеликими ділянками території з Білорусією. У результаті підписання договору Україні було передано 11 волостей Путивльського повіту і тільки окремі волості і селища інших етноукраїнських повітів [8].

У 1924 році РРФСР звернулася із територіальними претензіями до УРСР на Шахтинський і Таганрозький округи Донецької губернії, незважаючи на те, що більшість населення тут, відповідно до перепису

1897 року (71%), становили етнічні українці, посилаючись при цьому на економічну проблему виходу Росії до Азовського моря. Такі претензії були задоволені і відповідно до ухвали Президії ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 року вказані землі були передані до Росії [8].

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 27 листопада 1939 року був затверджений українсько-білоруський кордон: до Білорусії відходила частина української етнічної території (Берестейщина).

Під час завершальних операцій по розгрому Німеччини та її союзників гостро постало питання повоєнного розмежування українсько-польських, українсько-чехословацьких і українсько-румунських територій.

У 1945 році був підписаний радянсько-чехословацький договір за участю представників УРСР про статус Закарпаття, який закріпив рішення щодо воз'єднання останнього з Україною. Згідно з цим договором кордон між УРСР і Чехословаччиною проходив по довоєнній внутрішній адміністративній межі Підкарпатської Русі і Словаччини [60].

Розмежування українсько-польського кордону завершилося у 1951 році, обміном прикордонними ділянками, приблизно однаковими за площею. До Польщі відходили землі у районі Нижніх Устриків Дрогобицької області, до України – район між ріками Західний Буг, Солокія і Гучба. Офіційними мотивами обміну було економічне тяжіння районів до суміжних закордонних земель. У результаті такого переділу Польща одержала багатий нафтовий район разом з розвинутою інфраструктурою [14].

Післявоєнна Румунія визнала право УРСР на Північну Буковину, Хотинщину і західне Українське Причорномор'я. Це було закріплено радянсько-румунським договором 1947 року.

Формування державної території УРСР завершилось у 1954 році, коли до її складу увійшов Кримський півострів. Це пояснювалося тим,

що за часів Київської Русі Крим та Україна постійно мали тісні економічні, політичні та культурні зв'язки. Ще однією з причин, яка сприяла передачі півострова була необхідність покращення його існуючого соціально-економічного стану.

Таке розмежування УРСР було до моменту розпаду СРСР. Після того як Радянський Союз припинив своє існування перед Україною постала нова проблема – територіальне розмежування українських територій від колишніх радянських республік. Ситуація загострювалася тим, що Україна опинилася відкритою для безконтрольного перетинання її кордону фізичними особами, незаконного вивезення товарів та вантажів, переміщення зброї, вибухових речовин, наркотичних засобів та іншої контрабанди. Тому питання договірно-правового оформлення державного кордону набуло надзвичайної актуальності.

24 серпня 1991 року стало визначною подією для всього українського народу. Саме в цей день Верховною Радою України було проголошено створення суверенної, незалежної, демократичної та правової держави – України. Цей історичний акт поклав початок розвитку нового етапу українського державотворення.

Розглядаючи період договірно-правового оформлення сучасних українських кордонів, можна виокремити кілька ключових етапів їх становлення.

I етап договірно-правового оформлення сучасних українських кордонів. Під час даного етапу на основі укладання договорів України з Республікою Польща, Угорською Республікою та Словацькою Республікою, було визнано та оформлено державні кордони України, які існували за радянських часів.

На даному етапі було досягнуто наступних результатами:

1. Укладено міждержавні договори з Республікою Польща (Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво і

взаємодопомогу з прикордонних питань від 12 січня 1993 р.), Угорською Республікою (Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань від 19 травня 1995 р.) та Словацькою Республікою (Договір між Україною і Словацькою Республікою про спільний державний кордон від 14 жовтня 1993 року). Документами було юридично визнано проходження лінії державного кордону відповідно до протоколів-описів проходження лінії державного кордону, що є невід'ємною частиною вищезазначених міжнародних договорів.

2. Започатковано роботу спільних прикордонних комісій із перевірки (огляду) проходження лінії державного кордону, в межах транскордонного співробітництва.

3. З метою дотримання режиму державного кордону, розгляду прикордонних інцидентів та конфліктних ситуацій на спільних ділянках державного кордону створено інститут Прикордонних Уповноважених.

II етап договірно-правового оформлення сучасних українських кордонів характеризувався наступним особливостями транскордонного співробітництва:

1. Нормативно-правове врегулювання питань державного кордону з Республікою Білорусь, Російською Федерацією та Республікою Молдова.

2. Розмежування морських просторів у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці.

3. Врегулювання питань договірно-правового оформлення між Україною та Румунією.

Результати даного етапу полягають у наступному:

1. Завершено делімітацію державного кордону між Україною та Молдовою (Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон від 18 серпня 1999 року) [16].

2. Завершено делімітацію державного кордону між Україною та Росією (Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року, що ратифікований обома сторонами) [18].

3. Укладено Договір між Україною і Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 17 червня 2003 року, що на сьогодні ратифікований державами.

Водночас, необхідно наголосити, що на другому етапі правового оформлення державного кордону України не вдалося завершити делімітацію україно-білоруського державного кордону внаслідок неконструктивної політики білоруської сторони.

Лише 18 червня 2013 року Україна і Білорусь обмінялися ратифікаційними грамотами Договору про державний кордон між Україною та Білоруссю від 12 травня 1997 року. Таким чином була вирішена проблема делімітації українсько-білоруського кордону і документально встановлено, що кордон між двома державами проходить по фарватері річок Дніпро та Сож [62].

На сьогодні спірні питання договірно-правового оформлення державного кордону з Білорусією повністю не вирішено. Зважаючи на те, що фарватер річки має властивість змінюватися, змінюючи при цьому лінію самого кордону, затоплюючи чи відокремлюючи одну ділянку суші від іншої можна зробити висновок про те, що делімітація українсько-білоруського кордону по фарватері – нестабільне вирішення проблеми державного кордону для обох держав [62].

Інша проблема це демаркація вищезазначеної частини державного кордону, яка досить довго затягувалася. Першим кроком на шляху до її вирішення стало відкриття біля місця сходження українського, російського та білоруського кордонів першого прикордонного знаку [66].

30 липня 2014 року у Чернігові відбулася церемонія підписання угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про затвердження Положення про демаркацію державного кордону між Україною та Республіки Білорусь [66].

Територіальні претензії до України мала й інша країна – Румунія. Через це, за часів незалежності України, маємо досвід урегулювання питань розмежування континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони у Міжнародному суді ООН.

Проблемні питання стосувалися правового статусу острова Зміїний, який Румунія вважає за скелю не придатну для проживання та введення господарської діяльності. Крім цього, були суперечки щодо п'яти островів у гирлі Дунаю, оскільки кожна сторона щодо цієї ділянки території трактувала правила встановлення кордонів по-своєму. Не менш важливим питанням залишається територія українсько-румунського кордону біля Ряхівського та Тячівського районів Закарпатської області. Тут лінія кордону проходить по середині русла Тиси. Внаслідок цього остання постійно змінюється, особливо під час паводків. Як результат з 1961 року у такий спосіб Україна втратила вже 270 гектарів землі [42].

З цими питаннями, а саме встановлення морського кордону між континентальним шельфом та виключною економічною зоною обох держав, керівництво Румунії звернулося до Міжнародного Суду ООН. Як результат, 03.02.2009 р. питання делімітації державного кордону України та Румунії на морських просторах Чорного моря було врегульовано відповідним рішенням Міжнародного суду ООН на користь України, яке є остаточним і обов'язковим для виконання Сторонами [12]. Підсумовуючи необхідно зазначити, що хоча на офіційному рівні територіальні проблеми з Румунією й вирішено, остання все одно вважає, що Україна незаконно володіє румунськими землями [42].

На сьогодні залишається повністю не врегульованим питання з Російською Федерацією щодо розмежування морських просторів у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці.

Основна причина – небажання РФ визнати адміністративний кордон між колишніми радянськими республіками УРСР та РРФСР як державний кордон між Україною і Російською Федерацією. Остання наполягала на присвоєнні їм статусу внутрішніх вод двох держав, які спільно використовуються. Російська сторона вважала, що лінію державного кордону проводити потрібно, але водна поверхня і континентальний шельф повинні залишитися у спільному користуванні. Після тривалих переговорів держави погодили методику розмежування акваторії і шельфу Азовського й Чорного морів, яка базується на поєднанні методу рівновіддаленої лінії з методом пропорційності при розмежуванні і по дну морів, і по водному та повітряному простору відповідно до норм міжнародного права [39].

Щодо проблеми розмежування Керченської протоки, то тут позиції сторін теж розходяться. Російська сторона хоче залишити протоку в спільному користуванні. Україна, у свою чергу, наполягає на проведенні розподільної лінії на основі адміністративного кордону між колишніми УРСР і РСФСР, зазначеної на всіх політико-адміністративних картах і планах колишнього СРСР. Це дозволить нашій державі й надалі володіти Керч-Єнікальським каналом – єдиним водним шляхом із Чорного моря в порти Волго-Донського басейну. Але така позиція не задовольняє Росію, і тому питання Керчинської протоки залишається відкритим [63].

Очевидно, що існуюча позиція Росії щодо розподілу Азовського моря та Керчинської протоки зовсім не враховує національних інтересів України. Вона має нерозривний та завуальований зв'язок з тією політикою, що ведеться Російською Федерацією стосовно Криму та природних ресурсів розташованих як на самому півострові, так і в його

акваторіях. А це означає, що переговори пов'язані з договірно-правовим оформленням морського кордону можуть тривати ще не один рік поки сторони дійдуть спільного рішення [11].

II етап договірно-правового оформлення сучасних українських кордонів характеризувався наступним особливостями транскордонного співробітництва:

1. Завершення оформлення україно-молдовського державного кордону (1222 км).

2. Започаткування демаркації сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону (протяжність – 1994 км). У 2006 р. Президент України призначив українську частину спільної україно-російської демаркаційної комісії, однак практичні роботи з демаркації розпочались лише в 2010 р. після укладення міждержавної Угоди про демаркацію україно-російського державного кордону від 17.05.2010 р. Демаркація здійснювалася дуже повільно внаслідок того, що російська сторона постійно наголошує на відсутності необхідного фінансування в головних виконавців робіт з демаркації кордону.

3. Утворення україно-білоруської комісії з демаркації спільного кордону та започаткування практичних робіт в даній сфері (1084 км).

Аналізуючи динаміку даного переговорного процесу, маємо підстави стверджувати, що Російська Федерація та Республіка Білорусь не зацікавлені в прискоренні переговорного процесу з питань завершення договірно-правового оформлення державних кордонів з Україною та вважають ці питання другорядними.

Крім цього, існують й інші проблемні питання у сфері державного кордону, найважливіші з них – Крим та схід країни.

Незважаючи на те, що сучасне міжнародне право визнає правомірність добровільної передачі Росією Кримського півострова Україні, остання почала висувати територіальні претензії тепер уже до

незалежної України. З російського боку їх суть полягає у тому, що Крим був і залишається споконвічно російською територією.

Навколо «кримської проблеми» в Росії сформувалися різні міфи, один з яких стосується самого процесу переходу в 1954 році Кримської області до складу УРСР, що кваліфікується ними як волюнтаристський і випадковий акт – «подарунок» [32].

Проте не знайшовши ніяких міжнародно-правових аргументів у своїх претензіях на весь Кримський півострів, політичні сили Росії з кінця 1992 року почали нову кампанію, цього разу за м. Севастополь як базу Чорноморського флоту. Кульмінацією цієї кампанії стала Постанова російського парламенту «Про російський статус Севастополя» та такою, що втратила законну силу Постанова «Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу Української РСР» [32].

Незважаючи на такі дії російської сторони, згідно з усіма міжнародними принципами, Крим та Севастополь зокрема – це невід’ємні складові української території.

Більше того, ще після проголошення Україною незалежності російський Уряд поставив під сумнів існуючі українські державні кордони і оголосив свою офіційну позицію щодо союзних республік: «РРФСР залишає за собою право порушити питання про перегляд кордонів».

Шокуючою подією став серпень 2014 року коли Російська Федерація шляхом відкритого вторгнення регулярних підрозділів Збройних Сил Російської Федерації опинилася на українській території. Результатом такої агресії стали подальші анексія Автономної Республіки Крим, окупація сходу країни та відсутність контролю за частиною державного кордону.

На даний час вся територія Кримського півострова вважається офіційно окупованою.

Так, відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», окупованими територіями визнаються: 1) сухопутна територія АРК та м. Севастополя, внутрішні води України цих територій; 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; 3) повітряний простір над зазначеними територіями [25].

Разом з тим, вищевказаний нормативно-правовий акт встановлює, що тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Зазначене положення визнане міжнародною спільнотою.

Що стосується питання сходу країни, а саме Донецької та Луганської областей, на яких органи української державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, їх правовий статус регулюється Законом України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». Положення даного нормативно-правового акту не встановлюють спеціальний статус для таких територій, про їх федералізацію чи відокремлення від України також не йдеться [26].

Закон лише передбачає тимчасовий, строком на 3 роки, порядок організації та діяльності органів місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей, до яких належать відповідні райони, міста, селища, села. Перелік таких населених пунктів встановлено розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи

державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення» [26].

Крім цього, стаття 5 Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» наголошує на тому, що місцеве самоврядування на відповідних територіях здійснюється відповідно до положень Конституції та законів України. Це положення є ключовим та визначає, що території Донецької та Луганської областей залишаються українськими, без будь-яких змін їх правового статусу чи «державоподібних повноважень» [49].

Сьогодні така політика, що проводиться проти нашої держави, становить серйозну загрозу національній безпеці України та призводить до суттєвої втрати позитивного міжнародного іміджу. Враховуючи вищенаведене, актуальним питанням для України на даний час є прискорення процесу делімітації та демаркації державного кордону України як один із основних напрямів державної політики з питань національної безпеки.

Отже, на даний час Україна, як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава межує з сімома країнами по суходолу (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Росія, Білорусь) і має свої кордони у територіальному морі. Як результат, між останніми та нашою державою існують договірно-правові стосунки, які регулюють відносини з питань розмежування та перетинання державних кордонів. Завдяки вжитим заходам сучасна система державного управління у сфері договірно-правового оформлення державного кордону України забезпечує: 1) територіальну цілісність та суверенітет держави; 2) реалізацію політики національної безпеки у сфері державних кордонів; 3) підтримання режиму державного кордону та прикордонного режиму; 4) здійснення комплексних заходів щодо забезпечення непорушності (недоторканності) державних кордонів; 5)

мирне врегулювання прикордонних інцидентів та конфліктних ситуацій на державному кордоні із суміжними державами; б) дотримання прав та свобод громадян при перетинанні державного кордону; 7) розвиток конструктивних та ділових взаємовідносин із суміжними країнами як у двосторонньому, так і в багатосторонньому форматах.

1.2. Державний кордон: поняття, функції та види

Державний кордон, як відомо, є найважливішим міжнародним, правовим та політичним інститутом будь-якої країни світу. Відокремлюючи територію однієї держави від території іншої, він виступає необхідним чинником формування єдиного цілісного державно-територіального організму. Належним чином оформлені державні кордони забезпечують не лише національну безпеку країни, а й сприяють міжнародним відносинам з іншими державами світу.

Сучасне існування державних кордонів забезпечується міжнародно-визнаними принципами. До їх числа можна віднести: принципи непорушності і недоторканості державних кордонів, цілісності державної території та особлива стабільність договорів про кордон. Тому не дивно, що дослідження поняття державних кордонів, їх функцій та видів набуває все більшої актуальності.

На сьогодні в наукових колах є кілька підходів до тлумачення поняття «кордон». Всі вони, в тій чи іншій мірі, доповнюють один одного та висвітлюють основні характеристики державних кордонів.

Необхідно зазначити, що розрізняють два підходи до розуміння даного терміна – широкий і вузькоспеціалізований. У широкому розумінні розглядається природа, сутність та принципи поняття «кордон». Що стосується вузькоспеціалізованого підходу, то він спирається на характеристику його конкретних функцій та аналіз змін у часі. У рамках такого розуміння виділяють інші підходи: історичний,

географічний, економічний, юридичний, політологічний та деякі інші [38].

З точки зору історичного підходу кордон розглядається не лише як географічна чи адміністративна межа, але й як психологічна. Навіть якщо обриси кордонів не змінюються, можуть змінюватися погляди на те, що вони собою являють, які функції виконували у минулому та несправедливості, що з ними пов'язані. Не випадково прилеглі до кордонів регіони відзначаються, як правило, підвищеною соціальною напругою.

З цього приводу польський антрополог, М. Герцфельд увів спеціальне поняття «локальна теодицея» – місце (кордон), яке ніби то призначене для зв'язування несправедливостей світу, що нас оточує, і відшкодування тягара відповідальності й провин [38].

Специфічні особливості державних кордонів досліджуються в межах лімології (від грец. «лімос» – кордон, межа), або кордонознавства – міждисциплінарної науки, яка вивчає походження, функції кордонів та прикордонних територій, розглядає їх з географічної, політичної, історичної та інших точок зору. Важливим розділом є географічна лімологія, яка бере свій початок з книги професора В.П. Семенова-Тян-Шанського «Район і Країна», де кордон розглядався як будь-яке місце зміни географічних явищ. Тому з точки зору географічного підходу, кордон відображає якісну зміну одних географічних явищ іншими. Якщо така зміна відбувається швидко, то межа являє собою лінію, якщо навпаки – повільно, то межа виражається смугою [38].

Під кордонами в юридичному сенсі розуміється уявна межа, що відокремлює територію однієї держави від територій інших, з нею суміжних.

Представниками даного підходу є М. Ушаков, С. Трохимчук, Т. Цимбалістий, Н. Пронюк та інші.

На думку М. Ушакова, «під кордонами держави слід розуміти позначені на картах (а за найменшої можливості – і на місцевості) лінії, вертикалі поверхні, що проходять по цих лініях до межі земного простору з космосом, із одного боку, і до центру Землі – з іншого» [68].

Схожої думки дотримуються О. Федунь та С. Трохимчук, зазначаючи, що «державний кордон – це лінія, що проходить по поверхні землі (суходолу чи водного простору) та уявна вертикальна поверхня, яка проходить через неї у повітряному просторі і в надрах землі, і визначає межу території держави, відділяючи її від інших держав чи відкритих морів» [65].

В своїх працях Т. Цимбалістий визначає державний кордон, як «встановлену юридично чи фактичну штучну лінію (на суші і воді) і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії (у надрах, водах і повітряному просторі), які визначають просторові межі території держави і сфери здійснення нею свого суверенітету (територіального верховенства)» [70].

Досить розгорнуту думку, щодо поняття державного кордону дає Д. Бахрах. Він вважає, що поняття державного кордону складається з трьох критеріїв: фактичного, юридичного та технічного. Під фактичним розуміється «лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території – суші, вод, надр, повітряного простору» [5]. Юридичний критерій складається з того, що державний кордон визначається (закріплюється) рішеннями національного законодавчого органу, а також міжнародними договорами. Технічний критерій – це позначення відповідної лінії на місцевості, обладнання кордону, організація його охорони [5].

Що стосується сфери міжнародного права, то як справедливо зазначає Н. Пронюк «державні кордони розглядаються як фактичні чи уявні лінії на сухопутному, водному, повітряному просторі та в надрах, які визначають межі дії державного суверенітету, поширення

територіального верховенства держави. Вони відділяють територію однієї держави від іншої, визначають межі державної території з усіма ресурсами, що є матеріальною умовою існування суспільства» [58].

Тобто, юридичний підхід визначає кордон – не лише як лінію позначену на географічній карті, або рубіж чи межу певної території, а, в першу чергу, як обмеження дії суверенітету держави.

Політологічний підхід характеризує державні кордони як правову основу на якій відбувається вирівнювання статусу територій.

Прихильником даного підходу є німецький географ й соціолог, К. Хаусхофер. Він трактує поняття кордону з більш узагальненого погляду, згідно з яким «будь-який корисний і стабільний кордон – це не тільки політичний кордон, але й кордон багатьох життєвих явищ, і він сам по собі стає ще однією життєвою формою, зі своїми власними ландшафтом та умовами існування. Він є елементом простору, який постійно змінюється» [38].

Ф. Ратцель трактує поняття кордон, як периферійний орган держави (яку розглядає як живий організм), що служить свідомством її зростання, сили або слабкості, а також змін, що відбуваються в ній [60].

Що стосується нормативно-правового закріплення поняття державного кордону, то національне законодавство України розглядає його в наступних значеннях:

1) «державний кордон СРСР, який відмежовує територію України від інших держав, а також кордон між УРСР і БРСР, РРФСР, Республікою Молдова станом на 16 липня 1990 року є державним кордоном України» (Закон України «Про правонаступництво України») [28].

2) «державним кордоном України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору» (ст. 1 Закону України «Про державний кордон України») [23].

Однією з важливих та водночас проблемних характеристик державного кордону є визначення його функцій.

Функція – це роль, яку виконує певний державно-соціальний інститут за для забезпечення суспільних потреб більш високого рівня організації населення.

Усі функції державних кордонів умовно можна розділити на основні та додаткові. При цьому основні функції виключають можливість одночасного існування одна одної. Вони поділяються на три види та відображають еволюцію розвитку прикордонних відносин [38].

Першою та основною функцією державного кордону є бар'єрна. Вона полягає в достатньому відокремленні території однієї країни від території іншої, чим ускладнює транскордонне співробітництво між ними. Дана характеристика виявляється у тому, що бар'єрна функція створює перешкоди для пересування через кордон фізичних осіб, товарів, вантажів, інформації, встановлює високі державні збори на візи, вводить певні заборони тощо.

Існують такі типи бар'єрності: 1) ландшафтна (наявність природних перешкод); 2) демографічна (слабка заселеність прикордонних територій); 3) комунікаційна (слабка розвиненість транскордонних комунікаційних шляхів); 4) адміністративно-правова або інституційна (дія правових норм, що ускладнюють перетинання державного кордону); 5) економічна (відмінність економічного розвитку однієї держави від іншої, що створює несприятливі умови у сфері транскордонної економіки); 6) інші.

Таким чином, бар'єрна функція перешкоджає самовільному доступу до територій держав.

Друга функція – контактна. На відміну від бар'єрності, контактність являє собою сукупність умов та чинників, які сприяють розвитку транскордонного співробітництва та взаємозв'язків між державами. Контактна функція сприяє створенню, між державними

кордонами, прикордонних зон, пунктів пропуску через кордон, вільних економічних зон, євро регіонів, спільних природних заповідників тощо [38].

Вищезазначене дає можливість стверджувати, що прикордонні райони двох або кількох держав стають контактною зоною та постійно поглиблюють міжнародну співпрацю.

Оптимальне поєднання бар'єризації кордону із збереженням сприятливого режиму для транскордонного сполучення (контактності) є однією з головних проблем прикордонної політики держав щодо їх рубежів. Вирішенням цієї проблеми є створення особливого прикордонного режиму у вигляді «фільтра». Реалізація такої політики забезпечує функціонування іншої функції – фільтруючої [38].

Сутність її полягає в тому, що вона сприяє прозорості (транспарентності) кордонів для одних потоків – певні категорії фізичних осіб, товари, вантажі тощо, та не допускає проходження на свою територію інших потоків (незаконна міграція, предмети контрабанди, небезпечні речовини та інші заборонені предмети). Кордон нібито виконує роль своєрідної мембрани або фільтра, який пропускає все корисне та потрібне з інших країн і затримує все шкідливе, негативне.

Отже, основні функції державного кордону характеризують процес розвитку транскордонних відносин, які йшли у напрямку від його бар'єрності до контактності як поточного стану взаємодії між суміжними державами.

Для того аби забезпечити зв'язок основних функцій з процесами, які відбуваються всередині держави існують додаткові функції державного кордону. До них належать: функція віддзеркалення, регулююча, відділяюча та порівняльна.

Так, під віддзеркаленням, розуміється відтворення у функціях кордонів особливостей політичного й державного устрою, рівня

економічного, культурного, соціального розвитку країни. Наприклад, країни з тоталітарним режимом зазвичай мають виражену бар'єрну функцію з особливим режимом прикордонної зони. Демократичні держави, навпаки, мають прозорі контактні кордони, що сприяють міжнародній співпраці [38].

Регулююча роль кордону полягає в підтримці встановленого економічного режиму та рівноваги на державній території.

Диференціація однієї етнічної, культурної або соціальної групи від інших, забезпечення відмінностей між ними регулюється відділяючою функцією кордону.

Останньою додатковою функцією є порівняння, яке дозволяє підтримувати елементи конкуренції у світових політичних та економічних відносинах [38].

Отже, нами охарактеризовано основні та додаткові функції, які виконує державний кордон для забезпечення стабільності існування своєї країни. Досить часто притаманність тих чи інших функцій визначається типом кордону.

На сьогодні класифікація кордонів на різні види здійснюється відповідно до особливостей їх становлення та функціонування.

Так, відповідно до статусу їх визнання кордони поділяються на офіційні державні кордони, кордони територіальних вод та формально недержавні кордони.

Офіційні державні кордони відокремлюють межі території однієї держави від іншої, колоніальні володіння окремих держав на суші та інші території між державами. Головне їх призначення полягає у тому, що вони визначають межі дії державного суверенітету країни. Такий вид кордонів встановлюється на основі двох етапів. Перший – делімітація, визначення за угодою між урядами суміжних держав напрямку проходження кордонів та подальше нанесення їх на географічну карту. Делімітація здійснюється з допомогою експертів різних сфер діяльності,

які враховують політичні, історичні, культурні, економічні та інші властивості територій. Другий етап – демаркація, перенесення лінії державного кордону безпосередньо на місцевість та позначення його відповідними прикордонними знаками [38].

Правовий статус кордонів територіальних вод визначений Конвенцією ООН з морського права 1982 року. Даний міжнародний акт нормативно регулює такі важливі правові інститути, як: територіальне море, протоки, континентальний шельф, відкрите море, режим островів та міжнародний район морського дна. Крім цього, Конвенція передбачає права для держав, що не мають виходу до моря, тобто у яких відсутнє узбережжя [36].

Такий вид державних кордонів встановлюються за зовнішньою лінією територіальних вод та прилягає до території держави в межах дванадцяти миль (22,224 км.) від узбережжя (1 миля = 1852 м.) [38].

Необхідно наголосити на важливості вищезазначеного документа, адже морські конфлікти становлять значну частину звернень, які надходять до Міжнародного Суду ООН. Причиною цього є загальне прагнення всіх країн до експансії.

Формально недержавні кордони поділяються на чотири підвиди:

- 1) які встановлюються за міжнародними угодами, наприклад для визначення етнічних меж територій;
- 2) тимчасові договірні кордони, на період військово-політичних конфліктів;
- 3) демаркаційні або розділові кордони, які визначають межі нейтральних зон. Прикладом можуть слугувати нейтральна територія Мореснет, саудівсько-іракська нейтральна зона та інші;
- 4) кордони економічних зон на морі, які встановлюються поза межами територіальних вод (завширшки 200 морських миль), де прибережна держава користується правом розвідування та розробки живих і мінеральних ресурсів моря [38].

За способом проведення кордони поділяються на:

1) звивисті (ламані). Зазвичай такі кордони встановлюються по природних рубежах з урахуванням рельєфу місцевості. У свою чергу вони бувають орографічні (проходять по гірських хребтах) та гідрографічні (проведені по руслу прикордонних озер і річок);

2) геометричні, «проведені по лінійці» між двома точками. Такий тип кордонів встановлюється під час делімітації в рідконаселених або малоосвоєних регіонах;

3) астрономічні, встановлюються незалежно від природних чи історичних аспектів по паралелям та меридіанам [38].

За простором утворення: 1) сухопутні (гірські, рівнинні); 2) водні; 3) повітряні; 4) кордони надр.

За географічним критерієм:

1) природні, які пов'язані з природою місцевості. Концепція «природних кордонів» існувала ще за часів колонізації Європи, її прихильники вважали, що території країн повинні відокремлюватися між собою великими природними рубежами;

2) штучні – створені людиною. Яскравим прикладом такого виду кордонів є збудована людиною Велика китайська стіна [38].

За функціональним критерієм:

1) бар'єрні (закриті), захищають державу від зовнішніх загроз. Ознаками таких кордонів є наявність військ безпосередньо на кордоні, постійна напруженість ситуації, сепаратистські настрої населення тощо;

2) фільтраційні (напівпрозорі), виникають як правило на державному рівні під час врегулювання різного роду територіальних конфліктів;

3) контактні (відкриті), сприяють розвитку прикордонних відносин між державами. Необхідною умовою їх існування є демілітаризація, повна відкритість та можливість безперешкодного перетинання державних кордонів, але при цьому здійснюється контроль

за міграцією. Такі кордони є зонами інновацій, інтеграцій – відсутність обмежень на кордонах та наявність загальної прикордонної стратегії. Їх поява пов'язана із завершенням формування єдиного транскордонного простору [38].

За походженням, історією та тривалістю існування:

1) антецедентні (англ. antecedent – попередній), проведені до освоєння та заселення території. Виникали, переважно, на безлюдних частинах світу. Наприклад, райони пустелі Сахара та Аравійського півострова;

2) субсеквентні (лат. sub – підлеглість), виникли вже після формування певних економічних, соціальних, культурних спільнот та враховували межі між ними;

3) накладені, встановлюються насильно через війни, захоплення розділяючи певну націю чи країну між державами-агресорами, відповідно до угод або реалій закінчення воєнних дій;

4) реліктові (лат. relictum – залишений), такі кордони є спадком минулих епох, мають суто історичне значення. Хоча на сьогодні їх уже не має, вони залишаються у свідомості цілих націй, як пам'ять про існуючі раніше кордони між колоніями, провінціями. На сьогодні вони залишилися у вигляді стін, валів, прикордонних фортець, замків тощо;

5) нові або пострадянські – кордони, які існували між колишніми радянськими республіками та набули свого офіційного статусу після розпаду СРСР;

6) старі – ділянки місцевості, що мали статус державних кордонів за часів існування СРСР [38].

За характером взаємодії держав:

1) з екстенсивною взаємодією. У свою чергу вони поділяються ще на три підвиди – глухі кордони, що проходять по природних бар'єрах; глухі кордони без чітко вираженого природного бар'єра, що

розділяють мало використовувані території; напівглухі (асиметричні), що мають у прикордонній смузі поодинокий населений пункт;

2) з інтенсивною взаємодією, які поділяються на кордони з підвищеною локальною взаємодією, коли по обидва боки перебувають населені пункти; кордони, що перетинають єдину смугу сільського розселення з наявністю прикордонного переходу; кордони, що перетинають єдину міську систему розселення з багатьма дорогами, що проходять через кордони, у тому числі транзитними [38].

Підводячи підсумки розглянутого нами питання, необхідно вказати, що представлена типологія державних кордонів є найбільш загально визнаною серед науковців. Провести однозначний поділ державних кордонів на окремі види та виокремити «чисті кордони» неможливо, адже протягом всієї історії свого становлення вони переходили з одного виду в інший залишаючи ознаки кожного з них.

Отже, з вищевикладеного ми можемо зробити наступний висновок, що типологія державних кордонів нерозривно пов'язана з їх функціями, адже державний кордон – це необхідна ключова ознака будь-якої країни світу та незамінний правовий механізм захисту територій від зовнішніх загроз.

1.3. Правовий режим перетинання державного кордону України

На сьогодні в науковій літературі все активніше починає використовуватися поняття «правовий режим», більш міцно закріплюється та набуває широкого розвитку в якості важливої категорії правознавства.

Правовий режим – це насамперед функціональна характеристика права, особливий порядок правового регулювання, що виражається у визначеному сполученні юридичних засобів та створює бажаний

соціальний стан і конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права [7].

Правовим режимам властиві наступні ознаки:

1. Вони встановлюються законодавством і забезпечуються державою.

2. Мають на меті певним чином врегулювати конкретні суспільні відносини.

3. Являють собою особливий порядок правового регулювання, що складається із сукупності юридичних засобів, і характеризується визначеним їхнім сполученням.

4. Створюють конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів та їхніх об'єднань [7].

У різних галузях українського законодавства термін «правовий режим» зустрічається далеко нерівномірно. Одні галузі використовують його досить часто (насамперед, адміністративне законодавство), для інших його поява в тексті нормативного акта носить епізодичний характер (більшість інститутів цивільного законодавства), треті взагалі його не використовують (кримінальне право). Тому, можна говорити про пріоритетну присутність правових режимів саме у галузі адміністративного права.

Класифікація правових режимів здійснюється за багатьма ознаками, і в першу чергу – в залежності від предмета правового регулювання (конституційні, земельні, адміністративні тощо). Особливе місце, серед інших, посідають адміністративно-правові режими, які в останній час, усе більше привертають увагу вчених і практиків.

Так, під адміністративно-правовим режимом Д. Бахрах розуміє сполучення адміністративно-правових засобів регулювання, опосередковане централізованим порядком, імперативним методом

юридичного впливу, що виражається в тому, що суб'єкти правовідносин за своїм статусом займають юридично не рівні позиції [6].

В. Ласточкін визначає поняття адміністративно-правового режиму, як сукупність правових установлень і необхідних організаційно-управлінських заходів, що забезпечують порядок реалізації окремими громадянами своїх відповідних прав і обов'язків, а також такий порядок діяльності державних органів і суспільних об'єднань, що найбільш адекватно відповідає інтересам забезпечення безпеки й охорони суспільного порядку на даній строго обмеженій ділянці державного управління [40].

Аналогічним є визначення адміністративно-правового режиму, дане С. Маїляном, який сформулював його як встановлену в законодавчому порядку сукупність правил діяльності, дій або поведження громадян і юридичних осіб, а також порядок реалізації ними своїх прав у визначених умовах (ситуаціях), забезпечення і підтримки суверенітету й оборони держави, інтересів безпеки й охорони суспільного порядку спеціально створеними для цих цілей службами державного управління [2].

Виходячи з названих визначень, можна зробити висновок, що необхідність адміністративно-правових режимів обумовлена головним чином наявністю існуючих небезпек різного роду. Загальною метою і головним призначенням адміністративно-правових режимів є створення на шляху правопорушників надійних правових бар'єрів, які б серйозно ускладнювали, вчинення ними протиправних дій.

Це безпосередньо стосується і нашого питання, оскільки до видів адміністративно-правових режимів належать: режим державного кордону України, прикордонний режим та режим у пунктах пропуску через державний кордон. Останні виступають складовими елементами охорони державних кордонів від протиправних посягань та інших злочинних дій, як з боку окремих осіб, так і держав загалом.

Аналіз статті 8 Закону України «Про державний кордон України» дає можливість визначити поняття «режим державного кордону

України» – це «порядок перетинання державного кордону України, плавання і перебування українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, заходження іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебування в них, утримання державного кордону України, провадження різних робіт, промислової та іншої діяльності на державному кордоні України» [23].

Тобто, сутність даного режиму полягає в тому, що залізничне, автомобільне, морське, річкове, повітряне та інше сполучення через державний кордон здійснюють лише у контрольних-пропускних пунктах Державної прикордонної служби України, на яку у свою чергу покладається обов'язок визначення порядку перетинання державного кордону.

«Пункт пропуску через державний кордон України – це спеціально виділена територія на залізничних та автомобільних станціях, у морських і річкових портах, аеропортах (аеродромах) з комплексом будівель, споруд і технічних засобів, де здійснюються прикордонний, митний та інші види контролю і пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна» (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про пункти пропуску через державний кордон та пункти контролю» від 18.08.2010 р.) [54].

Відповідно до положень даної постанови підставами класифікації пунктів пропуску через державний кордон є:

«1. За категоріями – міжнародні (пропуск через державний кордон громадян, транспортних засобів та вантажів будь-яких держав, а також осіб без громадянства); міждержавні (пропуск через державний кордон громадян, транспортних засобів та вантажів України і суміжної держави); місцеві (пропуск через державний кордон громадян України і суміжної держави, які проживають у прикордонних областях (районах), і

транспортних засобів, що їм належать, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України).

2. За видами сполучення – для автомобільного, залізничного, морського, пішохідного, повітряного, поромного і річкового.

3. За характером транспортних перевезень – пасажирські, вантажні, вантажно-пасажирські (з обмеженням або без обмеження вантажопідйомності транспортних засобів); для окремих видів транспортних засобів (військових кораблів, морських та річкових суден); для окремих видів операцій (перевалка вантажів, проведення ремонтних робіт тощо).

4. За режимом функціонування – постійні, тимчасові.

5. За часом роботи – цілодобові та такі, що працюють у визначений час» [54].

Перелік діючих пунктів пропуску через державний кордон України з територіями іноземних держав встановлюється Адміністрацією Державної прикордонної служби України. У кожному з таких пунктів пропуску діє відповідний режим.

Відповідно до положень Закону України «Про прикордонний контроль» «режим у пунктах пропуску через державний кордон – порядок перебування і пересування всіх осіб і транспортних засобів у межах території прикордонних залізничних і автомобільних станцій, морських і річкових портів, аеропортів і аеродромів, відкритих для міжнародного сполучення, а також здійснення іншої діяльності, пов'язаної з пропуском через державний кордон осіб, транспортних засобів та вантажів, який встановлюється наказом начальника органу охорони державного кордону, погодженим з органом доходів і зборів та керівником підприємства, на території якого розміщено пункт пропуску через державний кордон» [30].

Стаття 2 Закону України «Про прикордонний контроль», містить визначення поняття, прикордонний контроль – це «державний контроль,

що здійснюється Державною прикордонною службою України, який включає комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів» [30].

Даний вид державного контролю має на меті недопущення незаконного переміщення осіб через кордон України, протидію нелегальній міграції, торгівлі людьми, незаконного перевезення зброї, боєприпасів, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вибухових речовин та предметів і матеріалів, ввезення (вивезення) яких заборонено через державний кордон України. Для забезпечення виконання поставлених цілей уповноважені органи і службові особи, які наділені відповідними повноваженнями у сфері охорони державного кордону, здійснюють прикордонний контроль щодо: «1) осіб, які перетинають державний кордон; 2) транспортних засобів, що перевозять через державний кордон осіб та вантажі; 3) вантажів, що переміщуються через державний кордон» [30].

Розглянемо більш детально питання перетинання державного кордону України фізичними особами.

Отже, особи, які мають намір в'їхати чи виїхати з території України, у відповідних пунктах пропуску через державний кордон, підлягають прикордонному контролю, тобто перевірці їх документів [54].

Така система перевірки «громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон», складається з трьох рівнів: 1) перший рівень – стандартна перевірка документів; 2) другий рівень – поглиблена перевірка документів; 3) третій рівень – експертне дослідження паспортних документів.

Стандартна перевірка документів – дослідження паспортних та інших документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства

в обсязі, необхідному для визначення законних підстав для перетинання ними державного кордону. Даний вид перевірки здійснюється:

1. У пунктах пропуску через державний кордон:

1.1. На лінії паспортного контролю.

1.2. У транспортних засобах закордонного прямування.

1.3. У місцях стоянки транспортних засобів закордонного прямування.

2. Поза пунктами пропуску:

2.1. У місцях для проведення контролю осіб.

2.2. У спеціально визначених зонах контролю на території морських (річкових) портів, риболовецьких підприємств, причалах (пристанях).

3. На території суміжних держав у пунктах пропуску, якщо це передбачено міжнародними договорами [44].

Початком здійснення стандартної перевірки документів вважається момент подання особою паспортного або іншого визначеного законодавством документа для перевірки прикордонному наряду, який після його детального огляду вносить відповідні данні до Баз даних «Про осіб, які перетнули державний кордон України». Така База даних створена та діє в інтересах розвідки, контррозвідувального забезпечення охорони державного кордону, участі у боротьбі з організованою злочинністю та протидії незаконній міграції [45].

Завершальним етапом розглянутої вище перевірки є надання дозволу або відмови у перетинанні державного кордону, та проставляння відповідної відмітки в документах.

У разі, якщо за результатами стандартної перевірки в уповноваженої службової особи підрозділу охорони державного кордону, виникли сумніви щодо дійсності наданих документів та приналежності їх відповідній особі, вона має право скласти заяву на проведення поглибленої перевірки [44].

Поглиблена перевірка документів – дослідження паспортних та інших документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, яка здійснюється з метою підтвердження або спростування ознак їх підробки (фальсифікації). Вона починається з моменту подання прикордонним нарядом заяви на її здійснення відповідним спеціалістом, в обладнаних для цього приміщеннях міжнародних та міждержавних пунктів пропуску. Під час поглибленої перевірки додатково вивчаються надані документи та уточнюються необхідні відомості щодо особи, яка проходить прикордонний контроль. За результатами такої перевірки особі дозволяють або відмовляють у перетинанні державного кордону. У разі якщо особа отримала негативну відповідь її документи, вилучені під час попередньої перевірки, направляються на експертне дослідження з метою їх подальшого вивчення [44].

Громадяни України «перетинають державний кордон у пунктах пропуску через державний кордон України» [27] після пред'явлення відповідних документів. Перелік останніх встановлюється ст. 2 Закону України «Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України», а саме: 1) паспорт громадянина України для виїзду за кордон; 2) проїзний документ дитини; 3) дипломатичний паспорт; 4) службовий паспорт; 5) посвідчення особи моряка.

Ці документи є власністю України і за умови їх належного оформлення є дійсними для виїзду в усі держави світу [27].

Що стосується такої категорії осіб як іноземці та особи без громадянства, то вони в'їжджають на територію України також лише через пункти пропуску на державному кордоні, за наявності у них необхідного пакету документів: їх національного паспорту (для осіб, які мають право постійного чи тимчасового проживання на території України – відповідна посвідка на тимчасове або постійне проживання) і відповідної візи (перелік країн, громадянам яких дозволено в'їзжати на територію України без віз, якщо інше не передбачено українським

законодавством та міжнародними договорами. Важливим документом при цьому є віза, яка засвідчує термін перебування іноземця або особи без громадянства на території України.

Відповідно до положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію» від 01.06.2011 р. «віза – наданий уповноваженим органом України в установленій законодавством формі дозвіл, необхідний для в'їзду або для транзитного проїзду через територію України протягом відповідного строку» [56].

З метою забезпечення належного державного правопорядку під час проходження прикордонного контролю, у пунктах пропуску через державний кордон України, іноземці та особи без громадянства підлягають обов'язковій реєстрації органами охорони державного кордону [29].

Беручи до уваги теперішню ситуацію, яка склалася між Україною та Російською Федерацією, актуального значення набуло питання безперешкодного перетинання особами адміністративного кордону материкової України з Кримським півостровом.

Загальна протяжність адміністративного кордону між Україною (Херсонською областю) та АРК становить близько 171 км. У зв'язку із подіями, які почали розвиватися з 2014 року, для забезпечення національної безпеки, українською владою на даному кордоні було утворено українські пункти пропуску. До їх числа відносяться: Чонгар, Каланчак та Чаплинка. З боку Криму теж почали функціонувати три пункти, а саме: Джанкой, Армянськ і Перекоп. Кожен з вище перелічених пунктів пропуску має нейтральну зону, що дозволяє відокремлювати українську та російську владу [48].

У кінці грудня 2014 року було припинено морське та автобусне пасажирське сполучення з Кримом, що негативно вплинуло як на українську сторону, так і на осіб, які залишилися жити на півострові.

Якщо раніше обидві сторони мали безперешкодний доступ один до одного, то тепер аби потрапити до Криму чи на територію України необхідно мати відповідні документи, більше того простояти довгочасові виснажливі черги на вказаних пунктах пропуску через адміністративний кордон.

Так, громадяни України, які мають намір потрапити до Кримського півострова повинні надати, у відповідних пунктах пропуску, документи, що підтверджують особу та громадянство України. Перелік документів, що посвідчують особу було розглянутому нами раніше на підставі Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України». Підтвердження факту громадянства України, передбачено ст. 5 Закону України «Про громадянство України», де надається вичерпний перелік таких документів, а саме: 1) паспорт громадянина України; 2) паспорт громадянина України для виїзду за кордон; 3) тимчасове посвідчення громадянина України; 4) дипломатичний паспорт; 5) службовий паспорт; 6) посвідчення особи моряка; 7) посвідчення члена екіпажу; 8) посвідчення особи на повернення в Україну [22].

Що стосується в'їзду на територію материкової України з Криму, то за виданим в АРК російським паспортом він неможливий, оскільки українська влада відмовилась визнавати документи, видані жителям АРК у період втрати контролю над півостровом.

Відповідно до спеціальних інструкцій, отриманих Прикордонною службою України у березні 2014 року, громадяни Російської Федерації, чоловіки, віком від 17 до 55 років, підлягають спеціальним перевіркам та мають підтвердити мету візиту, інакше їм буде відмовлено у в'їзді в Україну [48].

Загалом, молоді чоловіки, що перетинають адміністративний кордон, підлягають додатковим перевіркам з причин можливого залучення їх до терористичної та сепаратистської діяльності. Рішення

дозволити перехід адміністративного кордону приймається на відповідному контрольному пункті через процедуру «фільтрації». Українські прикордонники і співробітники СБУ оцінюють подорожуючих, зокрема, за їх зовнішнім виглядом [48].

4 березня 2015 року КМУ прийняв Постанову «Про деякі питання перетинання державного кордону України», відповідно до якої громадяни Російської Федерації – жителі прикордонних регіонів Росії зможуть в'їжджати в Україну виключно через міжнародні та міждержавні пункти пропуску на підставі документів, дійсних для виїзду за кордон, та перебувати на території України строком до 90 днів протягом 180 днів з дати першого в'їзду, та, відповідно, не зможуть в'їжджати в Україну через місцеві пункти пропуску [51].

Крім цього необхідно зазначити, що раніше російські громадяни могли здійснювати поїздки в Україну на основі своїх внутрішніх паспортів. Відповідно до Постанови КМУ від 30 січня 2015 року «Про зупинення дії окремих положень Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про безвізові поїздки громадян України і Російської Федерації», вони можуть перетинати кордон тільки за закордонними паспортами [57].

Аналізуючи правовий режим перетинання адміністративного кордону України, необхідно зазначити, що з боку російської сторони теж встановлюються відповідні правила перетинання Кримського півострова та материкової частини України. При цьому найбільш незрозумілою залишається ситуація визначення правового статусу АРК, адже він і надалі залишається предметом міжнародного конфлікту між Україною та Росією. Відповідно, це впливає на діючий правовий режим, бо жодна із сторін не визнає юридичну силу прийнятих нормативно-правових актів іншої сторони, що стосуються питання Кримського півострова.

З метою забезпечення на державному кордоні України належного порядку Урядом країни встановлюється прикордонна смуга, а також прикордонні райони. Як правило, останні межують з територіями районів, міст, селищ, сілрад, які прилеглі до державного кордону або до узбережжя моря, що охороняються органами ДПСУ. На таких територіях встановлюється і діє прикордонний режим, що визначає правила в'їзду, перебування, проживання, пересування громадян та інших осіб, провадження робіт тощо [23].

Зокрема, відповідно до Постанови КМУ «Про деякі питання підвищення рівня національної безпеки України» такий режим відтепер діє на території суміжній з АРК (Херсонська область), Донецької, Луганської та Харківської областей та деякими їх районами і містами [52].

Окрім, прикордонного контролю відповідні уповноважені на те державою органи здійснюють інший вид державного контролю – митний.

Митний контроль – сукупність заходів, що здійснюються з метою забезпечення додержання норм Митного кодексу України, законів та інших нормативно-правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку [43].

Даний вид контролю провадиться у зоні митного контролю – спеціально визначеному місці у пунктах пропуску через державний кордон України або в інших місцях митної території України, і здійснюється органами доходів і зборів.

Митному контролю підлягають усі товари та транспортні засоби комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України з метою їх фіксації, виявлення контрабанди та попередження порушення встановлених митних правил у пунктах пропуску через державний кордон. Крім цього деякі товари, що перевозяться через

державний кордон підлягають обов'язковому санітарно-епідеміологічному, ветеринарно-санітарному, фітосанітарному, екологічному, радіологічному контролю та деяким іншим видам державного контролю [53].

Особливості та більш детальний порядок прикордонного і митного контролю різних видів транспортних засобів (автомобільних, водних, залізничних, повітряних) регламентовано відповідними Типовими технологічними схемами пропуску через державний кордон вищевказаних транспортних засобів, які затверджуються КМУ.

Необхідно наголосити на послідовності проведення розглянутих видів державного контролю. Так, у разі в'їзду (прибуття) осіб, транспортних засобів і ввезення товарів в Україну здійснення їх контролю розпочинається прикордонним контролем і закінчується митним контролем, у разі виїзду (вивезення) товарів з України розпочинається митним контролем і закінчується прикордонним контролем. Але спільною для них ознакою є те, що по їх закінченню відповідні державні органи та службові особи проставляють спеціальні відмітки про позитивні результати проведених перевірок, що надає їм право перетинати державний кордон України.

Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що правовий режим перетинання державного кордону – це сукупність, встановлених державою, правових засобів, які включають у себе проведення в пунктах пропуску через державний кордон України цілої низки державних перевірок (прикордонного, митного та деяких інших видів контролю; митного оформлення; декларування; митних експертиз; оподаткування товарів тощо) щодо осіб, транспортних засобів, товарів та вантажу, що його перетинають з метою їх обліку та внесення до відповідних баз даних.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСКОРДОННОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

2.1. Особливості та склад адміністративних правопорушень, що посягають на встановлений законом порядок перетинання державного кордону

Україна за своїм геополітичним місцезнаходженням розташована в центрі Європи, і лежить на перехресті шляхів між Заходом та Сходом. Ця територіальна ознака має як позитивні, так і негативні наслідки для нашої держави. До позитивних рис, слід віднести одну з найголовніших – можливість розвивати міжнародні партнерські стосунки з іноземними державами та всіляко підтримувати з ними торгово-економічні, культурні, наукові та інші зв'язки. Що стосується негативних наслідків такого розташування, то однією з проблемних та небезпечних залишається тенденція незаконного перетинання державного кордону України.

Особливо актуальною вона є на сьогоднішній день. Адже, в умовах нестабільної політичної ситуації, на деяких частинах території країни, державний кордон є і залишається незахищеним та не контрольованим українською владою. У свою чергу, це відкриває безперешкодний шлях для незаконної міграції, ввезення зброї і боєприпасів до неї, заборонених наркотичних засобів, вибухових речовин тощо.

Усе вище перелічене безпосередньо впливає на встановлений порядок управління, а в деяких випадках може становити загрозу для суверенітету та національної безпеки України. Тому для успішного розвитку міждержавних відносин важливу роль відіграють органи, що

забезпечують нормальне функціонування державного кордону та законний порядок його перетинання. Такими органами є: Державна прикордонна служба України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України та інші.

Зокрема, на ДПСУ, відповідно до Закону України «Про Державну прикордонну службу», покладено такі важливі функції:

«1) охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;

2) здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;

3) участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України;

4) реєстрація іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку прибувають до України, та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон;

5) виявлення та припинення злочинів і адміністративних правопорушень, проведення дізнання, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення;

6) інші функції відповідно до діючих нормативно-правових актів» [24].

Незаконне перетинання державного кордону відноситься до групи адміністративних правопорушень, що складають окрему главу Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме ті, які посягають на встановлений порядок управління. Суспільні відносини у

даній сфері становлять собою широке коло, і виступають родовим об'єктом цієї групи правопорушень.

Безпосередніми об'єктами є конкретні правовідносини, тобто більш звужене їх коло (у даному випадку відносини, що виникають у зв'язку з перетинанням державного кордону України та його захистом) [3].

Що стосується об'єктивної сторони такої групи правопорушень, то її аналіз дає змогу стверджувати, що протиправні діяння можуть вчинятися як у формі дії (наприклад, злісна непокора, самоуправство), так і бездіяльності (наприклад, окремі порушення правил перетинання лінії державного кордону). Для суб'єктивної сторони правопорушень характерним є те, що значна їх частина вчиняється умисно, і лише рідше з необережності [3].

Більшість правопорушень, що посягають на встановлений порядок управління утворюють формальні склади правопорушення, а отже наявність негативних наслідків скоєного протиправного діяння не обов'язкова. Досить часто на кваліфікацію правопорушення впливають такі фактори як: місце (прикордонна зона), час (порушення строків реєстрації), характер та спосіб скоєного [3].

Суб'єктами даної групи правопорушень, крім загальних суб'єктів, можуть виступати особи, які мають додаткові специфічні ознаки пов'язані з віком, професійною чи службовою належністю, правовим статусом – спеціальні суб'єкти.

Одними з найхарактерніших складів адміністративних правопорушень, що посягають на встановлений законом порядок перетинання державного кордону є «Порушення прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон України або режимних правил у контрольних пунктах в'їзду-виїзду» [33] (ст. 202 КУпАП) та «Незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України» [33] (ст. 204-1 КУпАП).

Для того аби розглянути склади даних адміністративних правопорушень, необхідно дати визначення самого поняття «склад правопорушення».

Єдиної та чіткої точки зору щодо цього поняття в юридичній літературі не існує і кожен з науковців трактує його по-своєму.

Так, наприклад, В.К. Колпаков визначає склад адміністративного правопорушення, як абстрактний опис діяння (події, факту, явища), що зафіксований в законі та містить характеристику ознак проступку. Тобто, можна сказати, що це опис ще не вчиненого, а можливого чи передбачуваного діяння [34].

Ю.П. Битяк дає інше визначення поняття складу адміністративного правопорушення, це – сукупність установлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують діяння як адміністративне правопорушення (проступок) [7].

Загалом, аналіз різних точок зору правників на поняття юридичного складу адміністративного правопорушення дає змогу стверджувати, що це комплекс юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), які адміністративний закон при вчиненні діяння визнає проступком. Будь-який склад правопорушення включає наступні основні елементи: об'єкт правопорушення; об'єктивна сторона правопорушення; суб'єкт правопорушення; суб'єктивна сторона правопорушення.

Об'єктом адміністративного правопорушення виступають конкретні суспільні відносини, що ставляться порушником під загрозу їх існування. У даному випадку об'єктом адміністративних проступків, передбачених статтями 202, 204-1 КУпАП, є «суспільні відносини у сфері охорони державного кордону України» [33]. Такі відносини регулюються Конституцією України, Законом України «Про державний кордон України», Законом України «Про прикордонний режим» та іншими нормативно-правовими актами [47].

Об'єктивна сторона правопорушення характеризує саме протиправне діяння, тобто дію чи бездіяльність, його наслідки та розмір заподіяної шкоди, а також деякі інші ознаки: час, місце, спосіб, засоби вчинення правопорушення тощо.

Диспозиція ст. 202 КУпАП, а саме – «порушення прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон України або режимних правил у контрольних пунктах в'їзду-виїзду, одночасно виступає об'єктивною стороною даного адміністративного правопорушення» [33]. Тобто, органи ДПСУ у відповідних пунктах пропуску, де здійснюється прикордонний контроль, встановлюють спеціальні режимні правила, що регламентують порядок пропуску осіб, вантажів, товарів тощо, безпосередньо, через державний кордон України, а також інші обмеження для запобігання фактів незаконного перетинання кордону.

Так, наприклад іноземні невійськові судна та військові кораблі, які заходять у територіальне море або внутрішні води України з порушенням встановлених правил перетинання морського кордону визнаються порушниками режиму державного кордону [23].

Іншим прикладом є перетинання повітряного державного кордону. Він встановлює обов'язок для повітряних суден перетинати державний кордон України лише по спеціально виділеним повітряним коридорам. Переліт поза такими коридорами заборонено, відповідно такі літальні апарати теж визнаються порушниками режиму державного кордону і несуть передбачену законом юридичну відповідальність [23].

Встановлення таких режимів та вжиття іншого комплексу заходів (політичних, військових, прикордонних, технічних тощо) забезпечує необхідну охорону державного кордону України.

Що стосується ст. 204-1 КУпАП, то об'єктивною стороною тут виступають дії особи спрямовані на залишення території України і переміщенні на територію іншої країни, або навпаки, залишення

території іноземної країни та переміщення на територію України. Такі дії можуть виражатися у декількох формах: «1) перетинання або спроба перетинання державного кордону будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України; 2) перетинання державного кордону в пунктах пропуску через державний кордон України, але без відповідних документів; 3) перетинання державного кордону в пунктах пропуску через державний кордон України за документами, що містять недостовірні відомості про особу; 4) перетинання державного кордону в пунктах пропуску через державний кордон України без дозволу відповідних органів влади» [47].

Відповідно до вимог чинного законодавства перетинання державного кордону здійснюється на шляхах сполучення через державний кордон. Тобто, всі види сполучення (автомобільне, морське, залізничне, повітряне, пішохідне та інші) здійснюються у спеціально побудованих і призначених для цього пунктах пропуску через державний кордон. Перетинання державного кордону поза такими пунктами пропуску категорично заборонено [23].

Останньою формою незаконного перетинання державного кордону є його перетинання у пунктах пропуску через державний кордон України без дозволу відповідних органів влади. Це положення означає, що особа може перетинати державний кордон за відсутності у неї відповідних документів, але маючи при цьому спеціальний дозвіл відповідного органу державної влади.

Такий дозвіл надається наступним категоріям осіб:

1) прикордонним представникам, разом із супроводжуваними особами, на підставі спеціального дозволу органів ДПСУ;

2) військовослужбовцям Прикордонних військ України, СБУ, працівникам митної, ветеринарної, фіто-санітарної служби, рибоохорони тощо, а також відповідним органам суміжних країн для виконання службових обов'язків, пов'язаних з перетинанням лінії кордону;

3) особам, які входять до складу аварійно-рятувальних формувань з метою ліквідації та локалізації наслідків аварій, надзвичайних ситуацій, катастроф, які зумовлені стихійними лихами;

4) особи, які зустрічають чи забезпечують зустріч дипломатичних агентів, консульських посадових осіб і членів їх сімей, транспортних засобів з дипломатичними номерами, дипломатичної пошти, а також майна і багажу таких представників та членів їх сімей.

Крім цього, без відповідного на те дозволу, забороняється перетинання державного кордону будь-якими технічними або іншими засобами [23].

Наступним елементом складу правопорушення є суб'єкт – це фізична особа, яка вчинила хоча б одне з адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП.

Суб'єктами вище коментованих статей виступають фізичні, осудні особи, а саме громадяни України, іноземці та особи без громадянства, яким на день вчинення протиправного діяння виповнилося 16 років – загальний суб'єкт [33].

Крім цього, існують спеціальні суб'єкти правопорушення. До їх числа відносяться: посадові і службові особи (у тому числі іноземних держав); військовослужбовці; особи, які були раніше осуджені тощо. Такі суб'єкти відіграють важливу роль при кваліфікації даних видів адміністративних правопорушень, адже визначають вид адміністративного стягнення.

Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення характеризується внутрішнім ставленням правопорушника до скоєного ним діяння та пов'язаних з цим наслідків. Елементами суб'єктивної сторони виступають – вина, мотив і мета.

Суб'єктивна сторона даних складів адміністративних правопорушень характеризується виною, частіше всього у формі прямого умислу, рідше – з необережності. Тобто, особа, яка їх вчинила

усвідомлювала протиправний характер скоєного нею діяння, передбачала настання шкідливих наслідків та свідомо бажала їх настання [33]. Важливо наголосити на тому, що мотив і мета скоєного правопорушення, у даному випадку, ніяк не впливають на його кваліфікацію при вирішенні справи судом.

Окрім, вищезгаданих статей КУпАП, що безпосередньо порушують встановлений законом порядок перетинання державного кордону України, на наш погляд варта уваги ст. 204-2 КУпАП, а саме «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї».

Вона була включена до національного законодавства разом з прийняттям Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та анексією Кримського півострова.

Необхідно зазначити, що диспозиція даної статті є банкетною, тобто для повного з'ясування ознак складу адміністративного правопорушення, вона відсилає нас до інших нормативно-правових актів. Такий вид диспозиції зазвичай використовується для того, аби встановити відповідальність за порушення правил, що містять в собі різні вимоги або заборони, які детально розкриті в інших актах законодавства.

У даному випадку, одним з прикладів такого правового акта є Постанова КМУ «Про затвердження порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї». Саме вона регулює порядок перетинання тимчасово окупованої території України, а тому її порушення тягне, відповідно, передбачену законом відповідальність [55].

Тут виникають деякі труднощі, зумовлені існуванням ст. 332-1 ККУ «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» [37].

Даний вид злочину відрізняється від адміністративного правопорушення чітко визначеною метою – заподіяти шкоду інтересам держави, та наявністю таких обтяжуючих обставин, як: повторність діяння, попередня змова групою осіб, вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища та вчинення його організованою групою. Якщо скоєне діяння не містить вказаних, у ст. 332-1 ККУ, ознак, то діяння буде кваліфікуватися за ст. 204-2 КУпАП. Таким чином, умовою кваліфікації останнього має стати відсутність у порушника та його співучасників (за наявності) мети заподіяти шкоду інтересам держави.

При цьому, така кваліфікуюча суб'єктивна ознака, як мета, наявність або відсутність, якої досить важко встановити під час відповідного провадження, ускладнює чітке розмежування між ст. 204-2 КУпАП та ст. 332-1 ККУ.

Хоча ст. 204-2 КУпАП та пов'язані з нею зміни в інших нормативно-правових актах є новими для українського законодавства, оскільки раніше такі питання в правничій науці не розглядалися, судова практика показує реальність адміністративної відповідальності за даною статтею.

Так, протягом дев'яти місяців 2014 року, Каланчацьким районним судом за ст. 204-2 КУпАП було розглянуто 12 справ щодо 12 осіб. За результатами розгляду справ було накладено стягнення у вигляді адміністративного штрафу на загальну суму 209500 грн., з них порушниками було сплачено 170000 грн., жодна із винесених постанов оскарженню не підлягала [4].

Крім того, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» було надано право органам ДПСУ, у разі вчинення особою правопорушення за ст. 204-2 КУпАП, здійснювати її затримання від 3 до 24 годин [4].

Вищевказаним нормативним актом були внесені відповідні зміни, до вже розглянутої нами ст. 202 КУпАП, щодо встановлення відповідальності за порушення режимних правил у контрольних пунктах в'їзду-виїзду на тимчасово окупованій території України, наслідком чого стало збільшення розміру адміністративного штрафу.

Таким чином, можемо стверджувати, що проаналізовані нами склади адміністративних правопорушень є найбільш суттєвими в порівнянні з іншими правопорушеннями, що посягають на встановлений порядок управління. Тому, правильність їх кваліфікації та визначення складу скоєних протиправних діянь є основою для притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

2.2. Відповідальність за порушення законодавства про перетинання державного кордону України

Питання юридичної відповідальності за порушення законодавства про перетинання державного кордону України, наразі стало важливою проблемою вітчизняної науки адміністративного права у контексті протидії російській агресії та подолання її наслідків на території нашої держави.

Проблемам відповідальності, зокрема адміністративної, у сфері охорони державного кордону та порядку її застосування була приділена увага таких вчених-адміністративістів, як: В.Б. Авер'янова, О.О. Бандурки, В.М. Бевзенка, Ю.П. Битяка, В.В. Галунько, Р.А. Калюжного, Л.В. Ковалюк, Ю.М. Козлова та інших.

Закон України «Про державний кордон України» передбачає, що «особи винні в порушення або спробі порушення режиму державного кордону України, прикордонного режиму або режиму в пунктах

пропуску через державний кордон України, у незаконному переміщенні або спробі незаконного переміщення через державний кордон України вантажів, матеріалів, документів та інших предметів, а також в інших порушеннях законодавства про державний кордон України, несуть кримінальну, адміністративну або іншу відповідальність згідно з законодавством України» [23].

Більш детального аналізу, на наш погляд, заслуговує розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності у контексті вчинення протиправних діянь пов'язаних з незаконним перетинанням державного кордону України.

У зв'язку з цим слід пригадати ст. 331 ККУ «Незаконне перетинання державного кордону», яка у 2004 році була виключена із кримінального закону. Така необхідність була пов'язана, перш за все, з тим, що новий Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення одночасно містили дві статті щодо незаконного перетинання державного кордону (ст. 331 ККУ та ст. 204-1 КУпАП), які були повністю тотожними. Як наслідок, така ситуація породила відповідні розбіжності в трактуванні норм матеріального права, між Верховним Судом України та Генеральною прокуратурою України, при притягненні винних осіб до відповідальності.

Так, Верховний Суд України, при вчиненні протиправного діяння щодо незаконного перетинання державного кордону, рекомендував судовим органам притягувати винних осіб до адміністративної відповідальності. У свою чергу Генеральна прокуратура України наголошувала на необхідності застосування до таких осіб кримінальної відповідальності.

В обґрунтуванні декриміналізації ст. 331 ККУ Головне науково-експертне управління апарату Верховної Ради України зауважило, що існування адміністративної відповідальності за даний вид діяння є більш доцільним. Адже адміністративне провадження за вказані дії є

оперативнішим та менш коштовним для Державного бюджету країни. Крім цього, адміністративний штраф, який передбачено за ст. 204-1 КУпАП дасть змогу постійно поповнювати бюджет держави [13].

І справді, аналіз практики застосування судовими органами ст. 331 ККУ та ст. 204-1 КУпАП показав, що значна частина осіб за порушення законодавства про перетинання державного кордону України, у більшості випадків притягувалась саме до адміністративної відповідальності. Лише протягом 2002 року за незаконне перетинання державного кордону було притягнуто до адміністративної відповідальності близько 1205 осіб, і тільки 232 випадки притягнення до кримінальної відповідальності.

Крім цього, під зміни потрапила безпосередньо сама ст. 204-1 КУпАП, в якій диспозиція, після слова «перетинання», доповнилася словами «або спроба перетинання». Необхідність таких внесень пов'язана з тим, що велика кількість осіб затримувалася, органами охорони державного кордону, саме при спробі незаконно перетнути державний кордон України в бік сусідніх держав. У даному випадку сам факт перетинання кордону України не відбувався, але кількість затриманих осіб при спробі його перетнути, при цьому, становила близько 50%. Тому для усунення розбіжностей між складом правопорушення щодо незаконного перетинання державного кордону і практикою, яка склалася у зв'язку з цим, було здійснено зміни відповідно до існуючих правовідносин.

Особливої уваги заслуговує ч. 3 ст. 204-1 КУпАП, яка виключає провадження у справах щодо незаконного перетинання державного кордону України.

А саме, «чинність цієї статті не поширюється на випадки повернення в Україну без встановлених документів громадян України, які стали жертвами злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а також на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства з

наміром отримати притулок чи бути визнаними в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, якщо вони звернулися із заявою про надання притулку чи заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»» [33].

Такі особи після незаконного перетинання державного кордону України невідкладно повинні звернутися до відповідного органу виконавчої влади із заявою про визнання їх біженцями, або особами, які потребують притулку чи додаткового захисту. При цьому особи, що звертаються з такими заявами обов'язково повідомляють посадовим особам ДПСУ про причини незаконного перетинання державного кордону [21].

Крім того, не є порушенням правил перетинання державного кордону України, а відтак не притягуються до юридичної відповідальності, у разі його вимушеного перетину особами, транспортними засобами на суші, вимушений вліт повітряних літальних апаратів та заходження іноземних як військових, так і невійськових суден здійснені лише у стані крайньої необхідності, а також за інших вимушених обставин. Такими обставинами можуть служити аварії, катастрофи, стихійні лиха і необхідність їх ліквідації та подолання наслідків [23].

У сучасних умовах розвитку суспільства і нашої держави законодавець усе частіше звертається до кримінального закону, як до засобу врегулювання суспільних відносин. У зв'язку з чим це приводить до криміналізації нових видів діяльності.

Утім така занадто активна політика викликає суперечливі почуття серед науковців-правників. Як приклад, можна привести ту ж ст. 332-1 ККУ, де передбачено настання кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України

та виїзду з неї. Унеможливлуючи критику щодо встановлення найсуворішого виду відповідальності за вказані дії, законодавець запровадив ще й адміністративну відповідальність за них (ст. 204-2 КУпАП).

Як було вже проаналізовано вище, головною відмінністю цих двох статей є наявність відповідної мети вчинення протиправного діяння – завдання шкоди інтересам держави.

Щодо цього питання в юридичній науці виокремилася група вчених, які підтримують наявність, так званої, безпідставної криміналізації такого правопорушення.

Так, М.І. Мельник вважає, що така необґрунтована криміналізація ст. 204-2 КУпАП є небезпечною та закладає законодавчі основи для притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, за діяння, яке за характером мало б становити менш сувору юридичну відповідальність.

Як слушно зауважив, В.М. Кудрявцев, кримінальний закон, який встановлює відповідальність, може бути практично функціональним та достатньо ефективним лише в тому випадку, якщо всі передбачені нормою ознаки складу злочину, як правило, нормально підлягають доказуванню. При чому це стосується і суб'єктивної сторони, а вона як показує практика, є найбільш трудомістким процесом доказування.

На підтвердження цієї тези можна висунути таку ситуацію: водія на власному транспортному засобі затримують на території України після того, як він перетнув адміністративний кордон із тимчасово окупованою територією Автономної Республіки Крим поза межами пунктів пропуску (контролю). Особистий огляд та огляд транспортного засобу не виявив порушення закону, а також доказів планування заподіяти шкоду інтересам держави. У зв'язку з чим виникає питання, до якого виду відповідальності слід притягати водія [9].

На думку Л.П. Брич, ознаки суб'єктивної сторони, зокрема мета скоєного діяння, можуть використовуватися для розмежування лише в ході теоретичного аналізу. На практиці ж під час розмежування складів адміністративних правопорушень (так само і злочинів) про зміст ознак суб'єктивної сторони свідчать об'єктивні прояви вчиненого [9]. Так, як об'єктивні ознаки ст. 332-1 ККУ та ст. 204-2 КУпАП співпадають, а у наведеній ситуації мета, заподіяти шкоду інтересам держави, відсутня, то це наводить на думку, що якщо мета настільки впливає на оцінку діяння, переводячи його з адміністративного правопорушення в злочин, то в усіх випадках притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 332-1 ККУ дії особи слід класифікувати за сукупністю з тими статтями, якими встановлено відповідальність за фактичні дії, що підтверджують мету цього злочину – заподіяння шкоди інтересам держави. Тож вчені стверджують, що мета цього злочину не впливає на ступінь суспільної небезпеки, а сама мета повинна бути піддана самостійній кримінально-правовій оцінці як при кваліфікації дій за ст. 332-1 ККУ, так і ст. 204-2 КУпАП.

Тому, науковці вважають, що діяння, описане в ч. 1 ст. 332-1 ККУ, не містить суспільної небезпеки, а отже не повинно ставитися під охорону кримінального закону.

Отже, результати проведеного аналізу даного питання дають можливість говорити про те, що певна група науковці притримується думки про недоцільність запровадження кримінальної відповідальності за деякі види правопорушень, пов'язаних з незаконним перетинанням державного кордону. Але, на нашу думку, зважаючи на ситуацію, що має місце на Україні (загострені відносини з Російською Федерацією), слід навпаки направляти всіх зусиль на забезпечення належного захисту та охорони території нашої країни, у тому числі й підвищення рівня юридичної відповідальності для осіб, винних у вчиненні вищевказаних видів правопорушень.

2.3. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва в сфері безпеки та охорони державного кордону України

Відповідно до ст. 1 Закон України «Про транскордонне співробітництво» транскордонне співробітництво – «це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних і інших відносин між суб'єктами і учасниками таких відносин в Україні і відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством» [77].

Як свідчить історичний досвід минулих років та реалії сьогодення значення державних кордонів для будь-якої країни світу важко переоцінити. Вони, як було вже нами визначено, є своєрідним захисним бар'єром, що стримує зовнішні несприятливі для держав чинники.

Актуалізація загроз, які постали перед країнами, у першу чергу, організована злочинність, тероризм, контрабанда зброї і наркотиків, незаконна міграція, торгівля людьми спонукають міжнародну спільноту до пошуку нових дійових засобів щодо забезпечення захисту національних інтересів у прикордонній сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчать про актуальність пошуку нових підходів до формування ефективних механізмів і засобів державного управління у сфері прикордонної безпеки. До вчених, які займалися дослідженням даного питання відносяться: В. Горбулін, О. Мельников, А. Семенченко, В. Рижих та інші. Але незважаючи на обсяги та важливість проведеної ними роботи у сфері державного управління загалом, та державного управління національною безпекою у прикордонній сфері зокрема, багато питань залишаються невивченими та потребують подальшого дослідження [50].

Академік НАН України, директор Національного інституту стратегічних досліджень, В. Горбулін зазначає, що головною причиною всіх труднощів та бід, які є в країні виступає зруйнована система державного управління сектора безпеки та оборони. На сьогодні не виявилось органу ні у законодавчій, ні у виконавчій владі, який би зміг об'єднати зусилля країни у різних напрямках [46].

Це питання є досить актуальним для України, адже через збройний конфлікт з Російською Федерацією сучасна система державного управління у сфері національної безпеки, зокрема державних кордонів, перебуває у стані випробування.

Такі збройні конфлікти на державних кордонах, як показують історичні події в Придністров'ї, Югославії, Осетії та Абхазії, є надзвичайно серйозною загрозою не лише для безпеки, а й цілісності території держави. Тому не дивно, що на даний час всі сили українського народу, увага влади, бюджетні кошти країни направлені саме на удосконалення та побудову нових механізмів державного управління у сфері прикордонної діяльності [64].

Одним із шляхів розвитку та зміцнення сфери прикордонної діяльності виступає міжнародне співробітництво, яке Україна практикує з ЄС та іншими міждержавними організаціями. Про що свідчать постійні звернення українського Парламенту до Ради Європи, Ради Безпеки ООН, Генеральної Асамблеї ООН та Організації з Безпеки та Співробітництва в Європі.

Наша країна прагне взяти стратегічний курс на удосконалення механізмів охорони державного кордону з дотриманням всіх сучасних європейських стандартів, які спрямовані на: 1) створення ефективних національних, міждержавних та міжнародних механізмів управління у прикордонній сфері; 2) високий рівень безпеки громадян та вільне їх пересування через кордони; 3) створення дієвого механізму у боротьбі та протидії транскордонним загрозам; 4) запровадження ефективного

прикордонного контролю; 5) підготовка за єдиними стандартами кваліфікованого персоналу у сфері прикордонного контролю; б) удосконалення та гармонізація національного законодавства з прикордонних питань; 7) проведення спільних міжнародних операцій у боротьбі та протидії незаконній діяльності на державних кордонах.

Враховуючи вищезазначене, Україна на сьогоднішній час не в змозі достатньо оперативно протидіяти сучасним глобальним загрозам у прикордонній сфері. Головною причиною цього є низький рівень роботи та несвоєчасність реагування органів ДПСУ та інших регіональних органів державної влади.

Деякі дослідники, першочерговою помилкою, що призвела до нестабільності існуючої ситуації у прикордонній сфері та пов'язаних з цим проблем, розглядають принцип позаблоковості України.

Воєнна доктрина, яка була затверджена Президентом України у 2012 році містила положення про те, що зважаючи на воєнно-політичну обстановку у світі Україна вважає, що збройна агресія, в результаті якої може розв'язатися війна проти неї, є малоімовірною. Можливо саме тому, коли виникла реальна кризова ситуація, ДПСУ не змогла належним чином захистити кордон держави і вказала на актуальні проблеми у сфері безпеки державного кордону. До їх числа можна віднести наступні: 1) відсутність чітко встановленої демаркації українського державного кордону з Російською Федерацією, Республікою Молдова та Республікою Білорусь; 2) низький рівень контролю та охорони державного кордону України; 3) недостатнє облаштування державного кордону України та врегулювання правових засад його режиму; 4) використання кордону для здійснення й поширення таких соціально-державних загроз як наркоторгівля, торгівля людьми, тероризм, контрабанда зброї, транснаціональна організована злочинність; 5) недосконалість державної міграційної політики і як наслідок активне поширення нелегальної міграції; 6) поширення

виникнення конфліктних ситуацій на кордоні, у тому числі збройних; 7) недостатня підготовка кадрового забезпечення та низький рівень матеріально-технічного оснащення органів ДПСУ.

У зв'язку з цим у 2015 році Президентом України було затверджено Стратегію національної безпеки України, де зазначаються першочергові цілі та основні напрямки державної політики у сфері забезпечення захисту державного кордону та цілісності державної території. Зокрема, процес передбачає удосконалення правового регулювання діяльності ДПСУ, створення сучасної системи охорони та захисту суверенних прав України, розвиток та оновлення кадрового складу прикордонних відомств, оснащення та реконструкція державного кордону України, розвиток міжнародної співпраці з питань безпеки кордону [67].

Що стосується питання оснащення державного кордону та його реконструкції, то у 2014 році, в зв'язку з розвитком подій на півдні та сході України, Уряд країни того ж року запропонував, так званий, Проект «Стіна» (Європейський вал) [48].

Він мав на меті істотно підвищити рівень безпеки на суходільному та морському кордонах (у першу чергу біля Маріуполя, Бердянська і Генічеська) між Україною та Російською Федерацією. Паралельно планувалося вести роботи на сухопутній ділянці адміністративного кордону з АРК.

Загалом, інженерно-технічне оснащення українсько-російського кордону передбачалося здійснити у два етапи:

- 1) перший етап пов'язаний із забезпеченням безпеки тієї частини українського кордону, який знаходиться поза зоною збройного конфлікту (Чернігівська, Сумська, Харківська області, а також частково північні райони Луганської області);

- 2) другий етап включає подібне облаштування частини державного кордону (Донецької та Луганської областей) по завершенню

на цих ділянках бойових дій, а це приблизно 400 км. українського кордону, що на даний час контролюються бойовиками та російськими військами [48].

Координатори вищевказаного загальнонаціонального проекту «Стіна» наголошували, що основними елементами обладнання та монтажу державного кордону на межі з Росією стануть:

1. Суходільна ділянка: системи електронно-оптичного спостереження; електронно-сигналізаційні комплекси; контрольно-слідова смуга; земляний рів шириною від 4 метрів та глибиною у 2 метри; бетонні рови; земляний вал, у ключових місцях бетонний; фортифікаційні споруди; вежі; рокади; мобільні та стаціонарні бойові модулі .

2. Морська ділянка: системи електронно-оптичного спостереження; фортифікаційні споруди [48].

Важливо наголосити на тому, що з метою заощадження коштів на будівництво «нового кордону» з Російською Федерацією, українська влада відмовилась від облаштування сигналізаційної системи загороджень вздовж усього українсько-російського кордону. Виключенням стали лише пункти пропуску через державний кордон, де це найбільш необхідно.

Але, як стверджують спеціалісти, таке рішення є помилковим, адже користь від установлених загороджень буде лише в тому випадку, коли на них працюватиме спеціальна сигналізація, яка буде сповіщати прикордонників про кожну спробу незаконного перетинання українсько-російського кордону. За інших обставин такі загородження зможуть утримувати хіба, що тварин.

Одним з актуальних питань ефективного функціонування ДПСУ, а отже і надійного захисту державних кордонів є її кадрове забезпечення.

Протягом тривалого часу кадрове питання було пріоритетним напрямком роботи ДПСУ, оскільки без його удосконалення неможливо виконувати покладені на останню завдання. Перехід на контрактну основу роботи у прикордонній службі дав новий поштовх для оцінки існуючого кадрового складу, виявити проблеми та розробити заходи щодо їх усунення [41].

Однією з ключових проблем, які існують у роботі з персоналом є плинність кадрів, що пояснюється досить простими причинами – незадоволеністю умовами праці та відсутністю кар'єрного росту. Наявність перспективи розвитку по службі надає можливість співробітнику отримувати більше задоволення від своєї роботи та підвищувати свій життєвий рівень. Відповідно для органу, де він працює це можливість вирішити питання непостійності кадрів та забезпечити результативність службової діяльності [61].

Окрім цього, одним з напрямків, який постійно повинен здійснюватися та підлягати удосконаленню є атестація співробітників органів ДПСУ. Це дасть змогу стежити за ефективністю їх праці і, як наслідок застосовувати відповідні заохочення або покарання. Особливо слід приділяти увагу підвищенню кваліфікації робітників та регулярно здійснювати зміну кадрового складу, що на нашу думку, дасть змогу уникнути в подальшому появи корумпованих схем в органах державної влади, зокрема у прикордонній сфері [41]. Тому є необхідність підвищення рівня правової свідомості прикордонних працівників, формування в особового складу нетерпимості до корупції, висвітлення у засобах масової інформації відомостей про діяльність прикордонних органів, забезпечення прозорості їх діяльності тощо.

Перспективним напрямком у роботі прикордонної служби може стати об'єднання усіх відділів, які пов'язані з формуванням кадрового складу, його підготовкою та введенням, в один підрозділ. Такий новий підрозділ має бути належним чином оснащений сучасними технічними

та інформаційними засобами, а в його склад повинні входити спеціалісти з різних галузей знань: юристи, психологи, фахівці з перепідготовки кадрів тощо [41].

Мабуть, однією з найбільш гострих проблем у сфері дотримання належного правового режиму та безпеки на міжнародних кордонах є нелегальна міграція. У цьому питанні не стала виключенням і Україна, адже на сьогодні, як показує практика, тенденція нелегальної міграції на території нашої держави невпинно зростає.

Поняттю нелегальна міграція можна дати наступне визначення – це незаконне перетинання державного кордону, або перетинання поза пунктами пропуску через державний кордон, ухилення від прикордонного та інших видів контролю, перетинання його без дозволу відповідного органу державної влади з підробленими документами або без таких, самостійно чи з допомогою третіх осіб [29]. Саме тому Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає нелегальну міграцію як основну загрозу національній безпеці нашої держави.

Ще у 1999 році, на конференції у Відні з питань боротьби та протидії транскордонній злочинності, у тому числі й незаконній міграції, представники більшості країн світу підкреслили той факт, що остання стала міжнародним явищем. Оскільки, як правило, вона проходить територіями декількох країн, завдаючи шкоди їх інтересам, національній безпеці, сприяючи розвитку злочинності та порушуючи діючий державний правопорядок [10].

Зокрема, на конференції, що на наш погляд є досить перспективним вирішенням даної проблеми, пропонувалося розглядати міграційні питання не лише у світлі протидії їм, а й сприяти покращенню міжнародного співробітництва щодо розширення можливостей законної імміграції та зменшення жорсткої візової політики країн світу. Адже, як відомо, основними причинами

незаконного переміщення осіб територіями держав є подолання бідності, пошук роботи, кращих умов життя тощо.

Крім цього, деякі учасники конференції пропонували створення єдиної організації, так званого Фонду, який би дозволив проплачувати повернення мігрантів до місць їх законного проживання та вирішував інші питання пов'язані з коштами, які необхідні для здійснення міграційних операцій [10].

Проблема потоків нелегальних мігрантів через державний кордон України залежить, у першу чергу, від існуючого національного законодавства, при чому не лише міграційного, а й законодавства щодо правового режиму перетинання державного кордону.

На сьогодні вже ні для кого не є секретом, що одним з чинників розвитку цього негативного явища є пряма та опосередкована дія з боку Російської Федерації, анексія Криму та збройний конфлікт на сході країни, які призвели до втрати контролю над частиною державного кордону України. Вперше, після Чорнобильської катастрофи, внаслідок російської агресії Україна зіткнулася ще з однією серйозною проблемою – внутрішньою міграцією [10].

Так, кількість внутрішньо переміщених осіб з Донецької, Луганської областей та районів Кримського півострова, за статистичними даними Міністерства соціальної політики України становить близько 1278,1 тисячу осіб, та продовжує зростати, що у найближчий час може призвести до нових загроз національній безпеці [10].

Тому, наголошуємо, що питання протидії незаконній міграції є вкрай актуальним для України, оскільки це є своєрідним показником захищеності та контрольованості державних кордонів. У свою чергу незавершеність договірно-правового оформлення кордонів, що є характерним для України, унеможлиблює застосування відповідних механізмів боротьби з нелегальними мігрантами.

Вважається доречним міжнародне співробітництво та запозичення досвіду європейських країн у вирішенні, протидії та профілактиці міграційних правопорушень.

Зокрема, у Німеччині в пунктах пропуску через кордон використовуються спеціальні технічні прилади, які дають змогу вимірювання рівень двоокису кисню та дозволяють легко виявити схованих осіб, що намагаються нелегально перетнути кордон. Таким чином відпадає необхідність особистої перевірки вантажних машин [10].

Іншим прикладом є імміграційне законодавство Італії, яке у 2002 році було повністю змінено на нове. Відповідно до нього, було посилено охорону морського кордону країни та запроваджено необхідність проходження процедури дактилоскопії для осіб, які не є громадянами держав Європейського Союзу [1].

Цікавим є досвід Баварії, де після скасування прикордонного контролю на кордоні з Австрією було сформовано нормативну базу для незалежного від наявності чи відсутності конкретної підозри контролю на прикордонних територіях, на автомобільних шляхах республіканського значення та у громадських закладах міжнародного транспортного сполучення. Таким чином території, що є найбільш уразливі до перетинання їх незаконними мігрантами охоплює єдина пошукова мережа, так званий прихований розшук [69].

Що стосується міграційного законодавства України, то воно має дещо ліберальний характер у порівнянні з європейськими країнами. Особливо це стосується питання відповідальності, і не лише за вчинення міграційних правопорушень, але й тих, які безпосередньо впливають на встановлений законом порядок перетинання державного кордону.

Так, в Україні за певні види правопорушень іноземці несуть адміністративну відповідальність на рівні з громадянами України та зовсім не розглядаються з боку кримінального закону. Як наслідок, законодавча база не спроможна в повній мірі забезпечувати контроль за

незаконним перетинанням державного кордону України та незаконним перебуванням осіб на її території.

Окрім цього, здається сумнівним рішення законодавця декриміналізувати статтю Кримінального кодексу України, щодо незаконного перетинання державного кордону. Так, як територія нашої держави завжди була зоною міграційних потоків, то послаблення відповідальності за незаконне перетинання кордону лише сприяє поширенню даного явища. Тому зазначимо, що збереження кримінальної відповідальності за дії пов'язані з незаконним перетинанням державного кордону в будь-який спосіб може стати ще одним із дієвих механізмів боротьби з даним видом правопорушення.

За результатами аналізу суспільної, політичної та міжнародної ситуації на державних кордонах України, вбачається доцільним процес реформування прикордонної сфери державного управління, з метою запобігання порушенню порядку перетинання кордону.

У даному напрямку необхідно звернути увагу на запровадження європейських стандартів інтегрованого управління кордонами з урахуванням тих зобов'язань, які були прийняті Україною в рамках процесу євроінтеграції [10].

Зауважимо, що такий напрям реформування не лише відображає вимоги ЄС у контексті формування їх нової Європейської стратегії безпеки, але й враховує основні напрямки зазначені в Стратегії національної безпеки України, Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України та Концепції інтегрованого управління кордонами. Зазначені нормативно-правові акти покликані забезпечити ефективну реалізацію політики безпеки та охорони державного кордону України, а також захист її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні [10].

Враховуючи нами вищезазначене, можна стверджувати, що політика запровадження ефективних механізмів державного управління

у сфері охорони державних кордонів та прикордонного контролю є стратегічним завданням для всіх країн світу.

Що стосується безпосередньо України, то на сьогодні для успішного виконання поставлених європейських завдань щодо управління державними кордонами та системи прикордонного контролю необхідно:

1. Створення у пунктах пропуску через державний кордон відповідних систем з обробки інформації про осіб, які перетинають український кордон.
2. Запровадження новітніх технологій, що дозволяють здійснювати біометричну перевірку паспортів та інших документів.
3. Запровадження, для паспортів громадян, більш складних захисних елементів, з метою їх захисту від підробок.
4. Модернізація системи автоматизованої ідентифікації іноземців та осіб без громадянства, яким уже було відмовлено у праві в'їзду в Україну.
5. Інформування про пасажирів у пунктах пропуску через державний кордон України для залізничного та повітряного сполучення тощо.

Крім того, як показує польсько-німецький досвід, позитивним є процес укладення міждержавних угод з питань охорони кордонів та взаємодії з прикордонних питань. Перспективним напрямком для України є підписання на державному рівні угод з країнами-сусідами, що дасть змогу знизити ризик появи корупції на кордонах та вплине на поведінку прикордонників.

Необхідним є також постійне поповнення та залучення інвестицій з метою матеріально-технічного забезпечення інфраструктури державного кордону, відкриття нових пунктів пропуску для розвантаження існуючих та подолання великих черг людей і транспорту, що перетинають територію України. Так, наприклад, час перетинання українсько-польського кордону в середньому становить 4 години, у той час як має становити 1 годину. А це пояснюється тим, що митники та працівники прикордонної служби навмисно затягують весь процес, аби заробляти на цьому хабарі.

І на останок, українській владі та її «поборникам», які постійно безрезультатно змінюють один одного, необхідно переосмислити заради чого вони обираються представниками від українського народу. Їх головним призначенням є збереження Української держави, яку так довго будували наші предки та на протязі тисячоліть виборювали її незалежність і автономію. Тому так важливо приділяти особливу увагу посиленню контролю за охороною кордонів, аби жодна країна світу не могла посягати на цілісність нашої країни та безкарно перетинати її територію, розповсюджуючи на ній свою владу, війська і знищувати українських громадян.

ВИСНОВКИ

Системно розібравши досліджувану нами тему наукової роботи ми дійшли наступних висновків:

1. Ґрунтовний аналіз історичного процесу формування державних кордонів України дозволив дійти висновку про те, що встановлення та розвиток останніх є досить мінливим та нестабільним процесом. Адже межі державних кордонів, зокрема України, постійно змінюються як у ході певних історичних подій, так і в процесі розвитку самого суспільства.

На даний час Україна, як суверенна і незалежна ні від кого держава, межує з сімома країнами світу. Значний відсоток її території – це суходіл, де кордони останньої межують з кордонами Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії, Молдови, Росії та Білорусії.

Розглядаючи період договірно-правового оформлення сучасних українських кордонів, ми виокремили ключові етапи їх становлення та ознайомилися з основними міжнародними угодами між Україною та її сусідніми державами з питань співробітництва і взаємодопомоги. Не дивлячись на існування такої нормативної бази, у даній сфері залишається не вирішеним ряд питань, які на сьогодні становлять серйозну загрозу національній безпеці та територіальній цілісності нашої держави.

До їх числа можна віднести наступні: анексія Кримського півострова, війна на сході України, питання Азово-Керчинської протоки, питання договірно-правового оформлення українсько-білоруського та українсько-російського кордонів, а також деякі проблемні питання з Румунією.

2. Досліджуючи існуючий плуралізм думок щодо поняття «державний кордон», нами було запропоновано наступне його визначення: «Державний кордон – це штучно встановлена на основі

міжнародних договорів, органами державної влади, лінія, яка проходить на межі певного суходолу, воді, повітрі, при цьому виділяється засобами спеціально для цього призначеними та забезпечує єдність території держави». На нашу думку дане поняття є більш ширшим серед інших, які були нами розглянуті та дозволяє краще зрозуміти сутність державного кордону.

Встановлено, що державні кордони мають свою типологію, оскільки залежать від різних зовнішніх чинників (способу проведення, статусу визнання кордонів, просторового утворення, географічного та функціонального критерію, походження, історії, тривалості існування, характером взаємодії з іншими кордонами держав тощо), що й спричиняють їх класифікацію на різні типи.

Визначено, що типологія державних кордонів нерозривно пов'язана з функціями, які вони виконують для країни. Адже відповідні функції, сукупність основних та додаткових, визначають характер взаємодії одних державних кордонів з кордонами інших суміжних країн, а це в свою чергу впливає на їх міжнародне співробітництво і транскордонний розвиток.

3. Досліджено особливості правового режиму перетинання державного кордону України для громадян України, іноземців та осіб без громадянства. Всі вище перелічені категорії осіб, відповідно до чинного законодавства, для того аби перетнути державний кордон України повинні мати необхідний пакет документів.

Визначено, що правовий режим перетину державного кордону – це сукупність, встановлених державою, правових засобів, які включають у себе проведення в пунктах пропуску через державний кордон України цілої низки державних перевірок (прикордонного, митного та деяких інших видів контролю; митного оформлення; декларування; митних експертиз; оподаткування товарів тощо) щодо осіб, транспортних

засобів, товарів та вантажу, що його перетинають з метою їх обліку та внесення до відповідних баз даних.

Проаналізовано основні види контролю, які здійснюються органами державної влади у пунктах пропуску через державний кордон України, з метою недопущення здійснення різних видів правопорушень. Зокрема, це стосується протидії нелегальній міграції, торгівлі людьми, незаконного перевезення зброї, боєприпасів, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вибухових речовин та предметів і матеріалів, ввезення (вивезення) яких заборонено через державний кордон України.

4. Проаналізовано особливості та склад адміністративних правопорушень, що найчастіше посягають на встановлений законом порядок перетинання державного кордону (ст. 204-1, ст. 204-2, ст. 202 КУпАП).

Незаконне перетинання державного кордону відноситься до групи адміністративних правопорушень, що складають окрему главу Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме ті, які посягають на встановлений порядок управління.

Встановлено, що дії щодо незаконного перетинання державного кордону України можуть виражатися у декількох формах:

1) перетинання або спроба перетинання державного кордону будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України;

2) перетинання державного кордону в пунктах пропуску через державний кордон України, але без відповідних документів;

3) перетинання державного кордону в пунктах пропуску через державний кордон України за документами, що містять недостовірні відомості про особу;

4) перетинання державного кордону в пунктах пропуску через державний кордон України без дозволу відповідних органів влади.

Необхідно зазначити, що даний вид суспільних відносин законодавцем поставлено ще й під охорону кримінального закону. На підтвердження цього положення нами здійснено порівняльний аналіз ст. 332-1 ККУ та ст. 204-2 КУпАП, де визначено, що головною відмінністю між цими протиправними діяннями є наявність чітко визначеної мети – заподіяти шкоду інтересам держави. Так, як наявність даного елемента суб'єктивної сторони досить важко встановити, то на практиці це призводить до ускладнення розмежування між ст. 204-2 КУпАП та ст. 332-1 ККУ.

5. Здійснено аналіз дефініцій юридичної відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України.

Відповідно до Закону України «Про державний кордон України» передбачено, що особи винні в порушенні вимог порядку перетинання державного кордону несуть кримінальну, адміністративну або іншу відповідальність згідно норм чинного законодавства.

Проаналізовано підстави декриміналізації ст. 331 ККУ та з'ясовано, що серед причин, які сприяли виключенню її з кримінального закону посіла судова практика притягнення осіб, винних у порушенні законодавства про перетинання державного кордону України, до адміністративної відповідальності, а не кримінальної.

На нашу думку, з цим варто посперечатися, оскільки зменшення санкцій та зміна самого виду юридичної відповідальності за дане діяння виступає позитивним явищем для правопорушників. Якщо раніше за незаконне перетинання державного кордону до осіб, що його вчинили могли застосувати такий вид санкції як позбавлення волі, то на сьогодні законодавство передбачає лише застосування штрафу (від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів громадян, а у разі повторного вчинення таких дій групою осіб чи особою, яку протягом року притягували до адміністративної відповідальності за вчинення таких дій – від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів громадян) або адміністративного

арешту строком до п'ятнадцяти діб. Тому не дивно, що за останні роки тенденція незаконного перетинання державного кордону України зросла в декілька разів. У зв'язку з цим набирає актуальності пошук нових та удосконалення існуючих механізмів захисту і охорони державних кордонів.

б. Транскордонне співробітництво – «це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних і інших відносин між суб'єктами і учасниками таких відносин в Україні і відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Виокремлено найбільш проблемні питання у сфері безпеки та охорони державного кордону України: 1) недостатність та плинність кадрів у прикордонних органах; 2) необґрунтована декриміналізація ст. 331 ККУ та проблеми з визначенням виду юридичної відповідальності за незаконне перетинання державного кордону; 3) слабкий механізм запровадження європейських стандартів інтегрованого управління кордонами; 4) недосконалість державного міграційного законодавства та пов'язані з цим негативні наслідки; 5) недостатнє облаштування державного кордону, наслідком чого є порушення правил його перетинання; 6) відсутність, на деяких ділянках українського кордону, чітко встановленої демаркаційної лінії.

Для покращення стану правового захисту українських кордонів, враховуючи вище перелічені недоліки, нами розроблено наступні практичні рекомендації щодо їх вдосконалення:

1. Перший напрямок запропонованих рекомендацій пов'язаний з подоланням плинності кадрів та забезпечення рівня їх високопрофесійності, який передбачає постійне підвищення кваліфікації осіб, що працюють в органах ДПСУ та перспективи їх розвитку по службі.

2. Другий напрямок пов'язаний з подоланням нелегальної міграції. Нелегальна міграція – це незаконне перетинання державного кордону, або перетинання поза пунктами пропуску через державний кордон, ухилення від прикордонного та інших видів контролю, перетинання його без дозволу відповідного органу державної влади з підробленими документами або без таких, самостійно чи з допомогою третіх осіб.

Аналіз даного явища дає змогу стверджувати, що феномен нелегальна (незаконна) міграція виступає своєрідним показником захищеності або незахищеності кордонів країни.

3. Третій напрямок передбачає запровадження європейських стандартів інтегрованого управління кордонами з урахуванням тих зобов'язань, які були прийняті Україною в рамках процесу євроінтеграції. Як було вже справедливо зазначено, даний напрям реформування не лише відображає вимоги ЄС у контексті формування їх нової Європейської стратегії безпеки, але й враховує основні напрямки реформування прикордонної сфери, що викладені в нормативно-правових актах українського законодавства.

4. Четвертий напрямок пов'язаний з ефективністю діючого законодавства щодо притягнення винних осіб до юридичної відповідальності у зв'язку з порушенням правил перетинання державного кордону України. Як було вже сказано, існує необхідність повернення кримінальної відповідальності за ст. 331 ККУ.

Таким чином, досліджені проблеми, у ході виконання нами наукового дослідження, та надані у зв'язку з цим рекомендації можуть стати підґрунтям їх вирішення і подальшого удосконалення. Адже сучасні умови суспільного прогресу та нестримне бажання світових політиків керувати всім і усіма, змушує кожену країну ставати на захист своїх державних кордонів аби забезпечити надійне життя для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-правове регулювання протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми: монографія / В.І. Олефір. Київ: Друкарня МВС України, 2004. 308 с.
2. Административно-правовые режимы в теории административного права и практике государственного управления правоохранительной деятельностью: монография / С.С. Маилян. Москва: Закон и право, Юнити-Дана, 2002. 214 с.
3. Адміністративні проступки, підвідомчі міліції: кваліфікація, доказування, особливості провадження. Навчальний посібник. У 3 т. Т. 2. Національна академія внутрішніх справ. К.: ПП «Директ Лайн», 2014. 240 с.
4. Бабін Б. Кваліфікація адміністративних правопорушень у сфері правового режиму тимчасово окупованих територій. *Науковий вісник Херсонського державного університету* Серія юридичні науки. 2015. Вип. 1. Том 2. С. 141-147.
5. Бахрах Д.Н. Адміністративне право. М. : Бек, 1996. 355 с.
6. Бахрах Д.Н. Административное право России. М. : Норма-Инфра-М, 2000. 640 с.
7. Битяк Ю.П. Адміністративне право. К.: Юринком Інтер, 2005. 544с.
8. Боєчко В.Д. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. К.: Основи, 1994. 168 с.
9. Брич Л. Значення ознак суб'єктивної сторони у розмежуванні суміжних складів злочинів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ* 2012. № 3. С. 333-352.
10. Відлер О.М. Механізми державного управління у серії протидії нелегальній міграції: дис. ... канд. наук з держав. управ.: 25.00.02. Київ, 2016. 265 с.

11. Гайдабрус Т. Територіальні проблеми України в розмежуванні Азово-Керчинської акваторії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. № 108 (1). С. 225-230.

12. Давиденко Л. До питання про юридичні наслідки рішення міжнародного суду ООН у справі про розмежування морських просторів між Україною та Румунією. *Митна справа*. 2009. № 5 (65). С. 36-39.

13. Данилевська Ю. Порухення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї: питання обґрунтованості криміналізації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 8. С. 165-168.

14. Дністрянський В. Україна в політико-географічному вимірі. К. : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 310 с.

15. Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон від 12.05.1997 р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 66. С. 466.

16. Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон від 18.08.1999 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 90. С. 165.

17. Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 12.01.1993 р.

18. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28.01.2003 р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 22. С. 293.

19. Договір між Україною та Словацькою Республікою про спільний Державний кордон від 14.10.1993 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 7. С. 191.

20. Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 19.05.1995 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 96. С. 129.

21. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. С. 702.
22. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 9. С. 1.
23. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
24. Про Державну прикордонну службу: Закон України від 03.04.2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. № 17. С. 15.
25. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. С. 2172.
26. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей: Закон України від 16.09.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 45. С. 2996.
27. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 18. Ст. 101.
28. Про правонаступництво України: Закон України від 12.09.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. С. 617.
29. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. *Офіційний вісник України*. 2011. № 83. – С. 7.
30. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 6. С. 148.
31. Історія держави і права. Підручник. – У 2-х т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. Том 1. Кол. авторів: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін. К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 656 с. 31

32. Капелюшний В. Державні кордони та етнічні межі України: минуле та сьогодення. *Етнічна історія народів Європи*. 2008. Вип. 24. С. 5-11.
33. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
34. Колпаков В. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право). К. : Юрінком Інтер, 2008. 256 с.
35. Конашевич В. Чотири універсали. К.: Добровільне товариство любителів книги УРСР, 1990. 10 с. 35
36. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права ВІД 10.12.1982 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text
37. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. С. 1.
38. Купрієнко Д.А. Державна територія і державний кордон. К.: НАДПСУ, 2014. 256 с.
39. Лажкін В., Гордун І. Проблеми делімітації та демаркації морських кордонів в Азовському морі та Керченській протоці. *Науковий вісник ВНУ ім. Л. Українки*. 2009. № 11. С. 89-98.
40. Ласточкин В.В. Административно-правовые режимы и охрана Государственной границы. М.: Юристь, 1999. 105 с.
41. Магазь Г. Управління професійною кар'єрою як напрямок удосконалення мотивації персоналу у сфері охорони державного кордону. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 7. С. 21-24.
42. Мельников О. До питання договірно-правового оформлення державного кордону України. *Університетські наукові записки*. 2008. – № 2 (26). С. 27-33.
43. Митний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2012. № 32. С. 9.

44. Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон: Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 05.06.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 50. С. 562.

45. Про затвердження Положення про базу даних «Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 25.06.2007 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 50. С. 151.

46. Нікіфоренко В. Актуальні проблеми державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України. *Державне управління*. 2015. № 19. С. 112-114.

47. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін. К. : Алерта, 2008. 783 с.

48. ОБСЄ Свобода пересування через адміністративний кордон з Кримом. ОБСЄ. Тематичні звіти Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні. 2015. URL: <http://www.osce.org/node/172121>

49. Панасюк С.А. Міфи та реалії введення «спеціального» статусу в Донецькій та Луганській областях. Варта права. 2016. URL: <http://vartaprava.com.ua/news/mify-ta-realiyi-vvedennya-spetsialnoho-statusu-v-donetskij-ta-luhanskij-oblastyah.html>

50. Плешко В. Актуальні питання державного управління у сфері прикордонної безпеки України. *Державне управління*. 2012. № 3. С. 124-126.

51. Деякі питання перетинання державного кордону України: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 19. С. 20.

52. Деякі питання підвищення рівня національної безпеки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 12. С. 70.

53. Питання пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 40. С. 207.

54. Про затвердження Положення про пункти пропуску через державний кордон та пункти контролю Постанова Кабінету Міністрів України від 18.08.2010 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 65. С. 88.

55. Про затвердження порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. С. 130.

56. Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 р. *Офіційний вісник України*. 2011. № 41. С. 91.

57. Про зупинення дії окремих положень Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про безвізові поїздки громадян України і Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 10. С. 12.

58. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. К.: КНТ, 2010. 344 с.

59. Протидія незаконній міграції в Україні (криміналістичні, кримінологічні та оперативно-розшукові аспекти): монографія / О.С. Саїнчин. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 436 с.

60. Ратцель Ф. Геополітика: теорія і практика. М.: Міжнародні відносини, 2003. 236с.

61. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. К. : Українська видавнича спілка, 2000. 430 с.
62. Серватюк Л. В. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів державної прикордонної служби України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 245 с.
63. Сіцинський А., Царьов Ю. Шляхи вдосконалення державно-управлінського процесу з питань договірно-правового оформлення державного кордону України. *Державне управління*. 2011. № 1. С. 22-25.
64. Сіцинський Н. Аналіз проблем та перспектив договірно-правового морської ділянки державного кордону України та Російської Федерації. *Державне управління*. 2014. № 17. С. 154-157.
65. Суботін В., Ананьїн О. Забезпечення прикордонної безпеки України в умовах збройного конфлікту. *Наука і оборона*. 2014. № 4. С. 30-36.
66. Трохимчик С.В. Політична географія світу. Л. :Простір. 2006. 274 с.
67. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про затвердження Положення про демаркацію державного кордону між Україною і Республікою Білорусь від 30.07.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 14. С. 176.
68. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 13. С. 50.
69. Ушаков Н. Международное право. М.: Юристь, 2000. 304 с.
70. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування*. 2008. № 1. С. 129-134.
71. Цимбалістий Т.О. Конституційно-правовий статус державного кордону України: дис. ... канд. юрид. наук: 20.02.03. Хмельницький, 1998. 219 с.

72. Основні ознаки держави. *Юридичні послуги Online*. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/tgp/023.php> 72
73. Конвенції про права та обов'язки держав (Монтевідео, Уругвай) від 26 грудня 1933 р. URL: https://znaimo.com.ua/Конвенція_Монтевідео 73
74. Sharma S. Territorial Acquisition, Disputes, and International Law. Martinus Nijhoff Publishers, 1997. 353 p. 74
75. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text 75
76. Huth P. Standing Your Ground: Territorial Disputes and International Conflict. University of Michigan Press, 1998. 288 p. 76
77. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>